

Kulturmiljø, Miljøpolitikens tredje dimension

Staten har, forud for de seneste regionplaner, opfordret amterne til at foretage en udpegning af værdifulde kulturmiljøer.

Opfordringen er en konsekvens af miljøministerens “Redegørelse om kulturmiljøet” og en folketingsdebat i januar 1996, hvor der var bred enighed om, at “kulturmiljøet” for fremtiden skal være den tredje dimension i dansk miljøpolitik på linie med forureningsbekæmpelse og naturbeskyttelse. Der var også enighed om, at man ikke ønskede “museumslandskaber”, men miljøer, hvor gammelt og nyt befrugter hinanden.

Den statslige udmelding rummer følgende definition:

Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling.

Det fremhæves, at alderen principielt er uden betydning for prioriteringen, og at nyere kulturmiljøer således er „lige så gode“ som gamle. Desuden skal der lægges vægt på, at det er helheder og ikke enkelt-elementer, der sikres.

Pilotprojektet på Falster

Med nedlæggelsen af de statslige fredningsplanudvalg blev fredningsplanlægningen en amtslig opgave, og i 1980 blev der, i samarbejde med Amtsmuseumsrådet, påbegyndt en registrering af amtets kulturhistoriske værdier. Arbejdet blev aldrig afsluttet og det indsamlede materiale aldrig anvendt i fredningsplanlægningen. Derfor anbefalede Regionplan 1997, at der skulle gennemføres et pilotprojekt på Falster, hvor amtet, i et samarbejde med museer, arkiver, lodsejere og andre, kunne udvikle en model tilpasset de lokale muligheder og behov ved at:

- udvikle en praktisk metode til en geografisk registrering og beskrivelse af bevaringsværdige kulturmiljøer, der vil kunne anvendes i amtets geografiske informationssystem (GIS)

- *formidle kulturmiljøbegrebet og skabe forståelse for, at bevaring af landskabets kulturhistoriske værdier er et fælles ansvar.*

Efter samråd med Museet Falsters Minder, arkiver og kommuner blev det besluttet, at registreringen skulle foretages kommunevis, og at registranten skulle rumme følgende fire elementer:

- *en kortfattet historisk beskrivelse af hvert enkelt kulturmiljø*
- *en kortfattet beskrivelse af kulturmiljøets elementer*
- *en afgrænsning af det enkelte kulturmiljø*
- *en sårbarhedsvurdering*

Som baggrundsmateriale for registreringen anvendtes Kulturhistorisk Håndbog for Falster (1986), der er en grundig kommuneopdelt registrering og analyse på ejerlavsniveau, samt Trap og anden relevant topografisk litteratur. Desuden anvendtes generalkvartermesterkortene (1835) samt målebordsbladene (1890 og 1941-42). Men registreringens vigtigste elementer har været en grundig besigtigelse af landskabet og en løbende kontakt med museum, arkiver og en lang række kyndige lokalhistorikere.

Fortidsminder og fredede bygninger

Ud over egentlige kulturmiljøer er der i denne registrant medtaget alle fredede bygninger i Sydfalster Kommune (se 395- 5, 22, 29 og 36) og alle de nedlagte middelalderlige landsbyer, der med nogenlunde sikkerhed kan stedsfæstes (se 395- 40).

Da de fredede fortidsminder allerede findes i GIS-systemet, medtager registranten kun fortidsminder med særligt behov for beskyttelse og pleje.

Bopladser og fundsteder under flad mark medtages kun, hvor der er tale om særligt bemærkelsesværdige fund eller fundsteder, der er knyttet til særlige topografiske forhold.

Der skal under alle omstændigheder rettes henvendelse til Museet Falsters Minder (54 85 26 71) forud for større anlægsarbejder, jf. Museumslovens kapitel 8. Museet rådgiver gerne om beskyttelsen af kendte arkæologiske lokaliteter og foretager efter anmodning eftersøgning af uregistrerede fortidsminder forud for større anlægsarbejder, jf. Museumslovens § 25-27.

På tilsvarende vis skal museet altid inddrages, når der udarbejdes kommune- og lokalplaner, der berører bevaringsværdier, og når der meddeles byggetilladelse eller tilladelse til råstofindvinding, ligesom museet skal underrettes ved anmeldelse af nedrivninger eller andre byggearbejder, der vil medføre afgørende ændringer i brug eller funktion af bygninger, bebyggelser eller funktion af andre kulturlevn, jf. Museumslovens § 23-24.

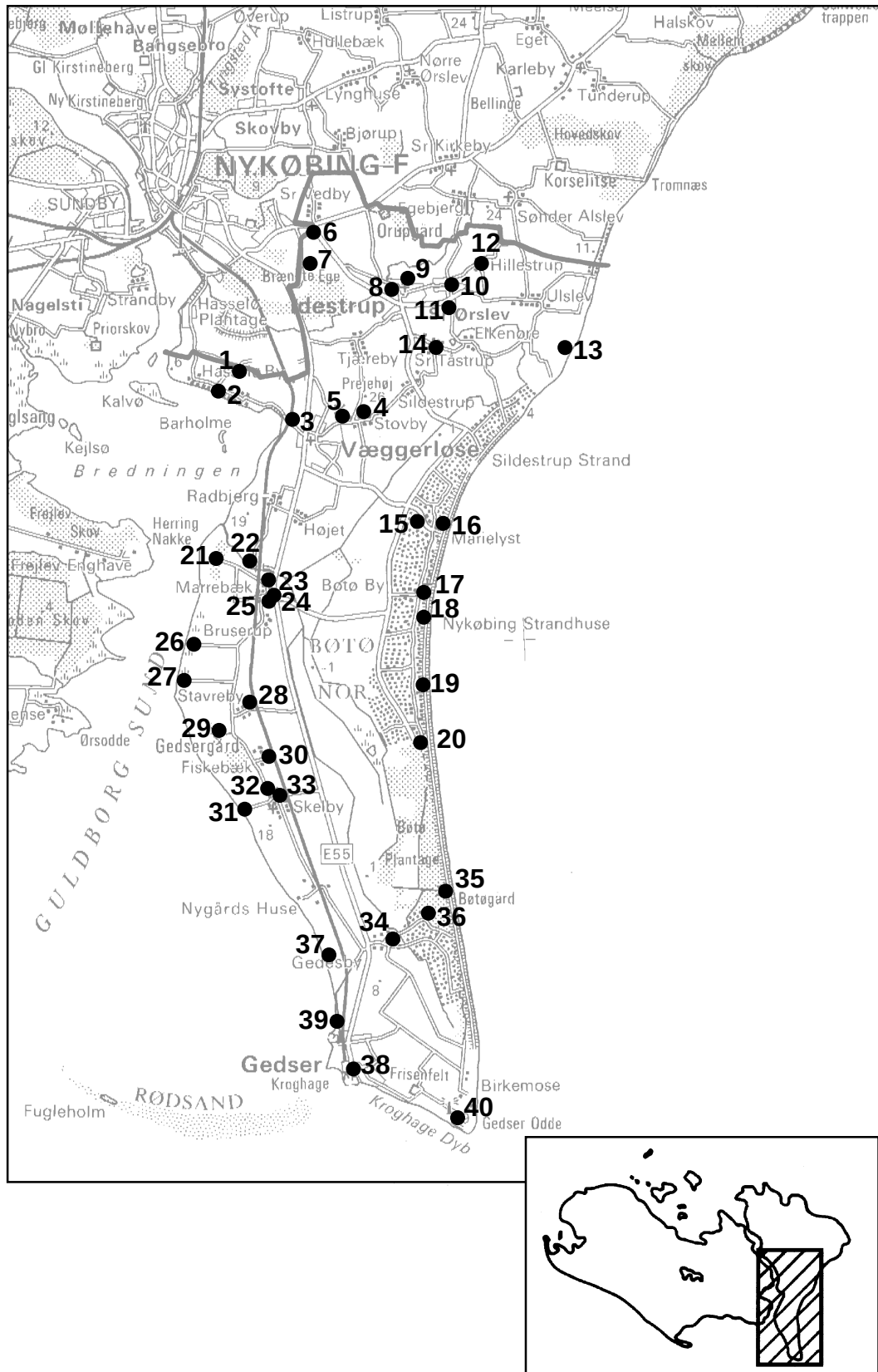
Registrering - og hvad så ?

En udpegning til en regionplan medfører ingen automatisk beskyttelse af kulturmiljøerne, men kun at der skal tages hensyn, når offentlige myndigheder planlægger og administrerer.

Det er dog amtets håb, at denne første beskrivelse af Sydfalster Kommunes mest værdifulde kulturmiljøer vil tjene til at synliggøre disse værdier over for de lodsejere og de lokalsamfund, der har ansvaret for bevaringen af den kulturhistoriske arv.

Selvom arven undertiden kan føles tung, er de færreste i tvivl om, at det er den, der giver forandringerne kvalitet og perspektiv.

SYDFALSTER KOMMUNE:

41 KULTURMILJØER

1: Kalkgravene på Hasselø	s. 6
2: Hasselø	s. 7
3: Væggerløse Station	s. 8
4: Fattiggård i Stovby	s. 10
5: Stovby Mølle og Møllegård	s. 11
6: Orupgårds funktionærbolig i Sønder Vedby	s. 12
7: Brændte Ege og Kolonien	s. 13
8: Ravnhusene, præstegården og den gamle skole i Idestrup	s. 15
9: Idestrup Forsamlingshus, Idestruphallen og sportspladsen	s. 16
10: Sønder Ørslev og Falsters Højspændingsværk	s. 17
11: Idestrup Husflidsskole	s. 19
12: Bystævnet i Hillestrup	s. 20
13: Husmandskolonien Ulslev Strandhuse	s. 21
14: Skole, gadekær og Brugs i Sønder Tåstrup	s. 24
15: Nørrevang	s. 25
16: Marielyst og Stovby Klit	s. 25
17: Bøtø	s. 28
18: Dansk Folkeferie	s. 29
19: Krathuset	s. 30
20: Bøtø Flyveplads	s. 32
21: Marrebæk Skov	s. 33
22: Marrebæk Kanal og Bøtø Nor Pumpestation	s. 34
23: Marrebæk Bryggeri	s. 36
24: Marrebæk Husflidsskole og Gadekær	s. 37
25: Marrebæk Sprøjtehus	s. 38
26: Bruserup Strand	s. 39
27: Stavreby Strand og Stavreby Magasin	s. 40
28: Stavreby	s. 42
29: Gedsergård og Fiskebæk Skov	s. 43
30: Fiskebæk Station	s. 45
31: Husmandskoloni og udskibningssted ved Skelby	s. 47
32: Villakvarter i Skelby	s. 48
33: Skelby Købmandsforretning (gl. skole) og Brugs	s. 50
34: Gedesby	s. 51
35: Bøtøgård	s. 53
36: Bøtøgårds funktionærboliger og Strømmen	s. 55
37: Husmandskoloni og forsøgsmølle	s. 56
38: Gedser	s. 58
39: Sommerhusene på Vestre Strand	s. 63
40: Frisenfelt, Gedser Fyr og Marinestation	s. 64
41: Gammelbyer	s. 66

395 - 1 Kalkgravene på Hasselø

I begyndelsen af 1900-tallet påbegyndtes brydning af jordbrugskalk i åbne grave nord for Hasselø by. Med tiden udviklede dette sig til en mindre virksomhed, der brød kalk, som blev knust og lagt i lade. Virksomheden ophørte i 1970'erne.

Området fremtræder nu med to vandfyldte kalkgrave, fundamentet af en tørrelade og en bolig, bygget af træ.

Sårbarhed: Kalkgravene er sårbare over for tilgroning, ladefundamentet er sårbart over for

sløjfning, og boligen er sårbar over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Henning Petersen, Gedservej 99, 4800 Nykøbing F.

395 - 2 Hasselø

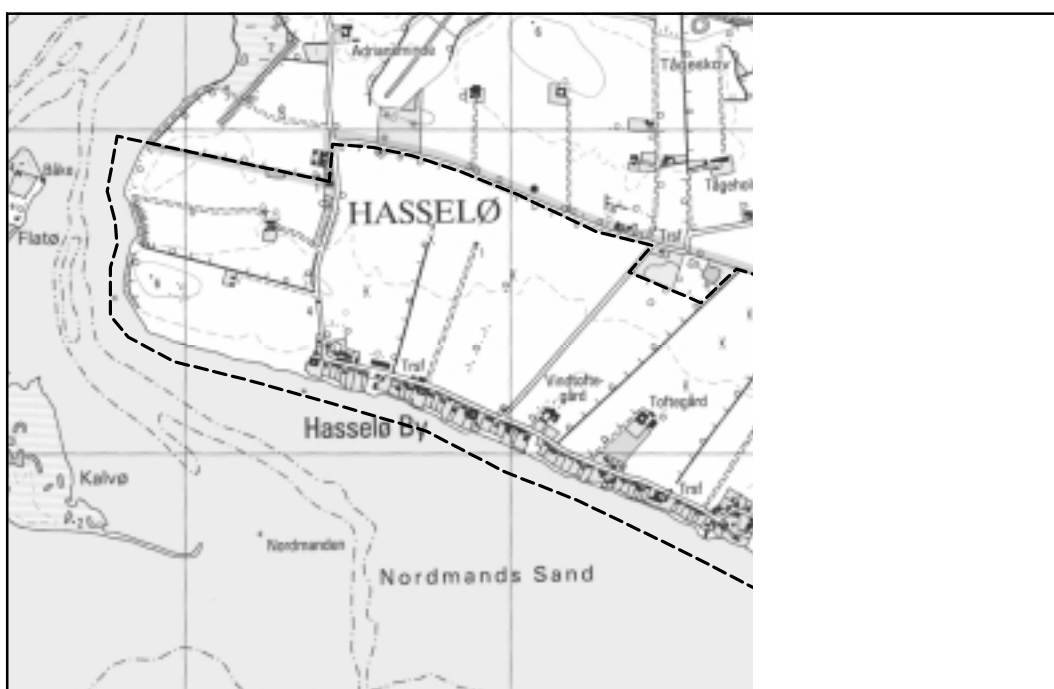
Hasselø repræsenterer en sjældent forekommende landsbytype, „den regulære ensidige vejby“, hvor byens 18 gårde lå på en kilometerlang række helt ud til stranden, med en bygade langs kysten.

På trods af, at mindre end en tredjedel af gårdene forblev i byen efter udflytningen, er byens struktur velbevaret, idet de udflyttede gårde blev erstattet af en husbebyggelse opført af husmænd og fiskere.

Vindtoftegård og Toftegård er flyttet en smule ud på marken og bryder dermed det gamle bebyggelsesmønster. Det samme gælder skolen i byens vestende og en småhusbebyggelse i byens østende.

Hasseløs småhuse tiltrak tidligt kunstnere og „byfolk“. Siden har pengestærke folk erhvervet gårde og huse, som er blevet grundigt istandsat eller erstattet af helt nye huse.

Ud over den bevaringsværdige bebyggelsesstruktur rummer Hasselø store bevaringsværdier i form af hegn, heraf tre med velbevarede stynede pile, flintestensdiger, jorddiger og rester af de tangdiger, der engang var så almindelige på Hasselø.

Syd for byen ligger to mindre kåse, „Brohavn“ og Fiskeeksportør Rasmus Jørgensens lille

havneanlæg bag den villa, han lod opføre i byens østlige ende (Hasseløvej 13). Ved kysten er der desuden bevaret digeanlæg og afvandingskanaler.

Bebyggelsen rummer en række bevaringsværdige bygninger. Den sidste intakte gård fra slutningen af 1700-tallet i byens vestende, den nedlagte skole og en række ældre huse.

Sårbarhed: Byens særlige struktur med en enkelt bebyggelsesrække, afgrænset af kystlinien og bygaden, er sårbar over for bebyggelse uden for den oprindelige bytomt. Hegn er sårbare over for rydning og ophør af styning. Havneanlæg og bevaringsværdige bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p. 255 ff.

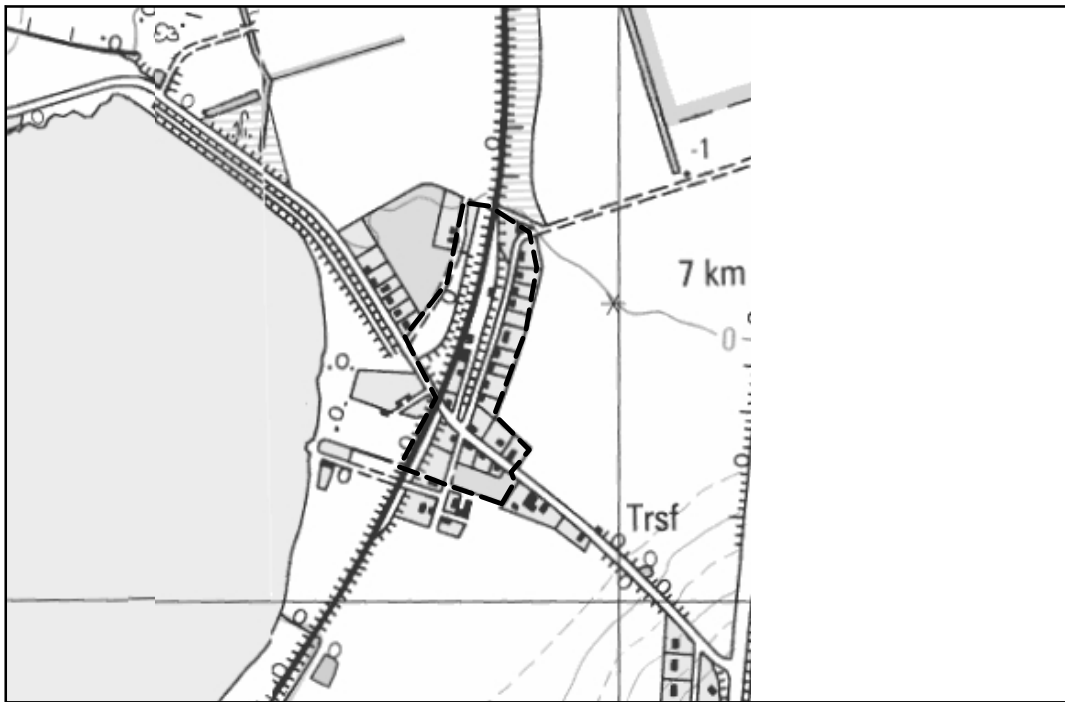
Kilder: Henning Petersen, Gedservej 99, 4800 Nykøbing F og Jørgen Lundsager, Hasseløvej 105, 4873 Væggerløse.

395 - 3 Væggerløse Station

Privatbanen fra Nykøbing til Gedser blev anlagt 1885-86. Initiativtageren, C.F. Tietgen, opnåede at få koncession til anlæg og drift af „A/S Gjedsers Jernbane“. I 1890 overtog Staten forpagtningen af banen, og i 1954 overgik strækningen til DSB.

Banen havde stationer i Væggerløse og Fiskebæk, hvor der var vigespor for togkrydsning. Begge stationer fik siden et vigespor for læsning af sukkerroer til fabrikken i Nykøbing.

Målebordsbladet fra 1890 viser, at stationsområdet ved Væggerløse var afgrænset af en grusgrav i vest, og at der blot lå et enkelt hus øst for stationen og et par huse syd for vejen mod Væggerløse. I 1942 var husrækken øst for stationen kommet til, ligesom der var

bygget er par huse nord for vejen mod Væggerløse. Siden da er der ikke foretaget yderligere bebyggelse af det gamle stationsområde.

Den lokale jernbanetrafik på Gedserbanen har altid været af mindre betydning. I 1971 ophørte lokaltrafikken, og stationerne blev nedlagt og solgt til private.

Stationsmiljøets bevaringsværdier er knyttet til stationsbygningen med tilhørende toiletbygning og pakhus, samt et banevogterhus. Husrækkerne på Stationsvej og Næsbanken har en række tidstypiske huse fra den tid, hvor en landstation var en væsentlig lokaliseringsfaktor. Et af husene (Næsbankens Tværvej 2) er muligvis opført som banefunktionær-bolig. På stationsarealet vest for stationen ligger en grusgrav fra banens anlæggelse.

Sårbarhed: Det gamle stationsområde er sårbart over for bebyggelse og væsentlige ændringer af områdets struktur. Bygningerne er sårbare over for ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Stationsregistrant.

395 - 4 Fattiggård i Stovby

Fattiggård (Pregehøjvej 31) i tre længer. Det brede stuehus fra 1870'erne er grundmuret, mens avlsbygningerne er opført i bindingsværk. 1903-vurderingen fortæller, at ejendommen dengang var „fattiggård og landbrug“. Funktionen som fattiggård ophørte da der blev bygget alderdomshjem i Højet (1908).

Sårbarhed: Fattiggården er sårbar over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p.235 ff . Sydfalster p.32.

Kilde: Marianne Reinhardt, Pregelhøjvej 31, 4873 Væggerløse.

395 - 5 Stovby Mølle og Møllegård

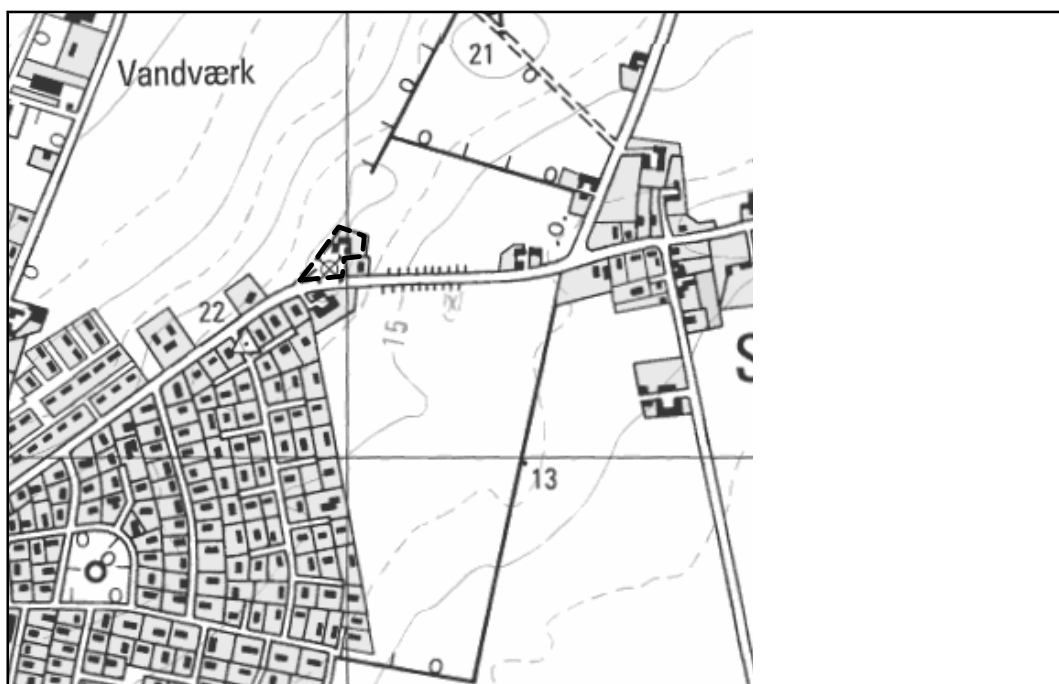
Den fredede stubmølle (ca.1750), kom til Stovby i 1790, muligvis fra Nykøbing F. Den var i brug indtil 1931 og blev overtaget af Sydfalster Kommune i 1984. Efter en renovering (1987) blev den overdraget til Stovby Møllelaug.

Møllegårdens ældste bygninger er opført i sidste halvdel af 1800-tallet, og stuehuset (Stovbyvej 19B) er fra 1923. Indtil 1960'erne blev der drevet bageri ved møllen.

Sårbarhed: Stovby Mølle og Møllegård er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Møller på Lolland-Falster og Fredede bygninger.

Kilder: Line Jacobsen, Stovbyvej 19 B, 4873 Væggerløse; Jørgen Nielsen, Kildebakkegårds Allé 46 B, 2860 Søborg og Stouby Møllelav.

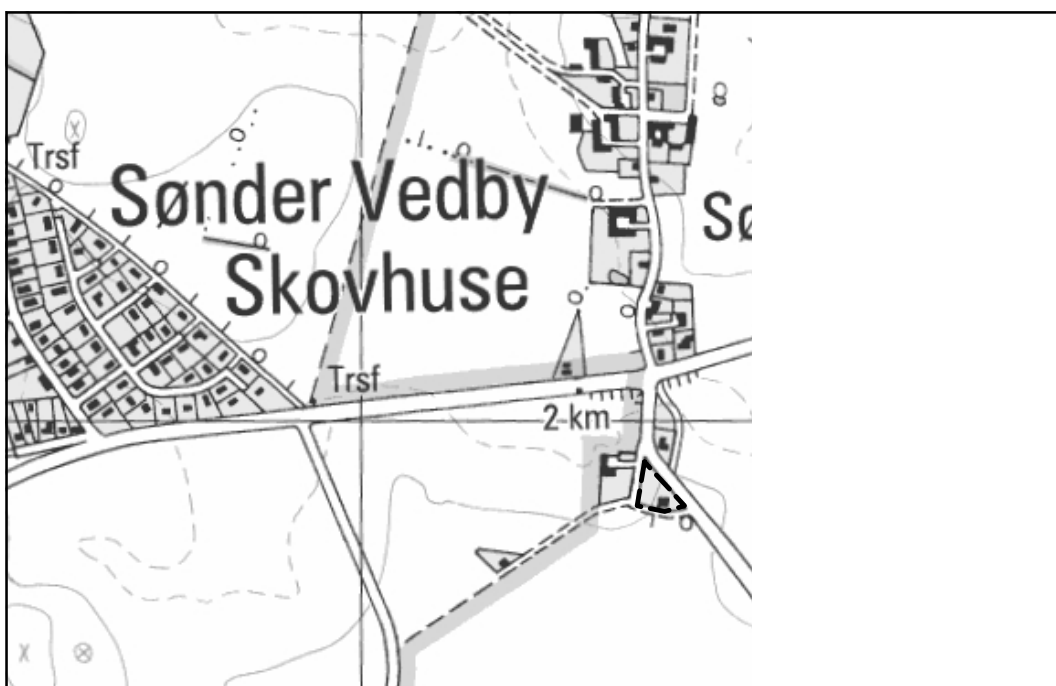

395 - 6 Orupgårds funktionærbolig i Sønder Vedby

Kommunegrænsen (Stubbekøbing/Sydfalster) går tværs gennem Orupgård, og hovedgårdens kulturmiljø er beskrevet under Stubbekøbing Kommune (391-29 Orupgård).

Den sydlige del af Sønder Vedby er i tidens løb blevet opslugt af Orupgård, og på tomten af byens sydligste gård byggede Orupgårds ejer omkring 1900 en markant funktionærbolig i to etager, delvist i bindingsværk (Østersøvej 4). Angiveligt som bolig for „kvæg-

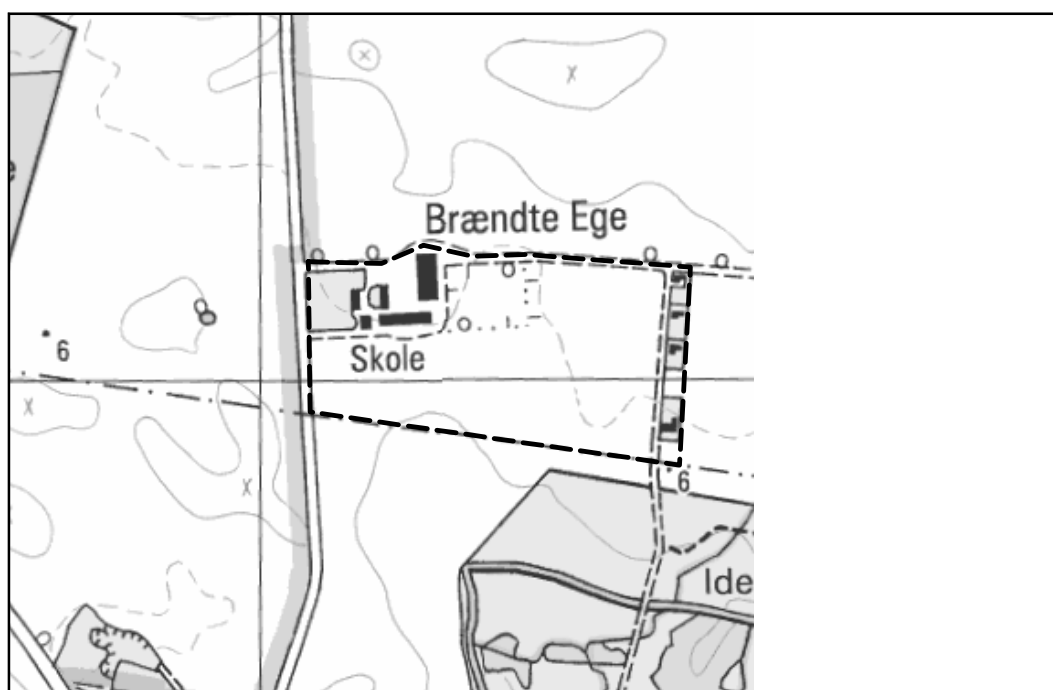
forvalteren“. Bygningen fungerede gennem en årrække som „roebørnehave“.

Sårbarhed: Bygningen er sårbar over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p. 113 ff.

Kilde: W. Schneider, Østersøvej 4, 4800 Nykøbing F.

395 - 7 Brændte Ege og Kolonien

Orupgård lod Brændte Ege oprette 1905 ved at sammenlægge tre gårde. Den ene af disse, „Nøjsomhed“, hørte oprindeligt under Gedsergård, mens de to andre var Orupgårds egne fæstegårde i Sønder Vedby. Gården fik navnet Brændte Ege efter et nærliggende skovstykke, der kaldtes således, fordi svenskerne i 1658 brændte skoven af.

Gårdens hovedbygning er bygget i „palæ-stil“ med pudsede mure og mansardtag. Nord for denne står en kastanieallé. Af det oprindelige gårdanlæg er der bevaret en staldlænge, en mejeribygning og en remise. Alle i gule sten. Vest for mejeribygningen er en hestehang bevaret.

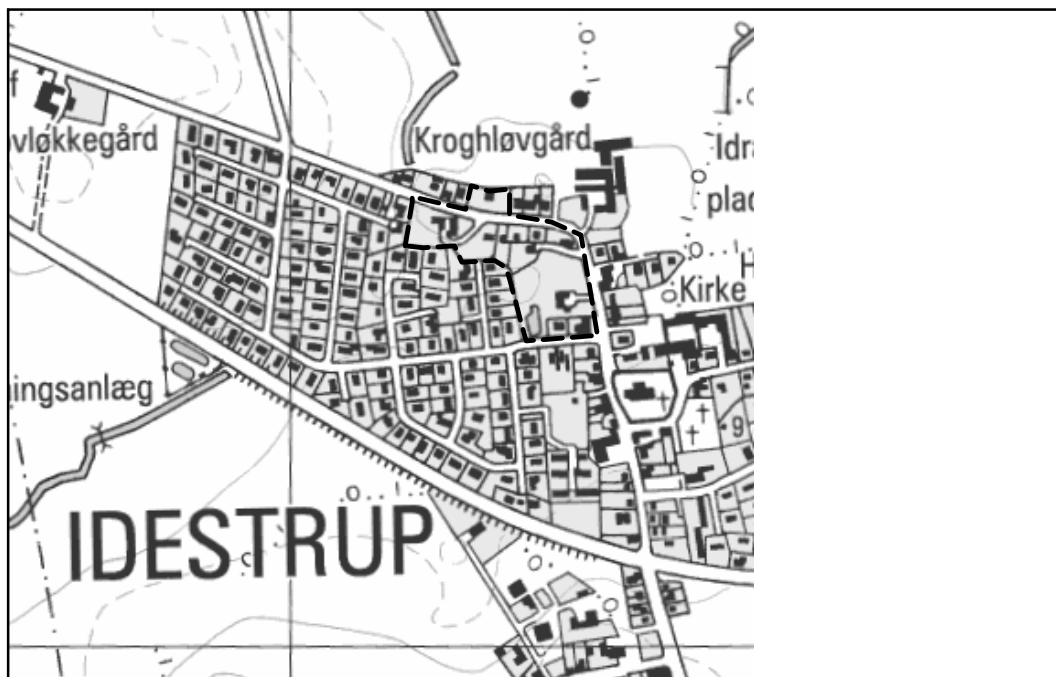
De fire ensartede arbejderhuse, „Kolonien“ (i Idestrup sogn), er ikke afsat på 1901-kortet og må formodes bygget i forbindelse med oprettelsen af Brændte Ege i 1905. Husene er alle opført i røde sten, og tre af dem har den karakteristiske buede halvvalm, der kendetegner Orupgårds ældre bygninger.

Sårbarhed: Brændte Ege er sårbar over for funktionstømmning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. „Kolonien“ er sårbar over for væsentlige ændringer af helheden i arkitektur og omgivelser. Kastaniealléen er sårbar over for forfald og rydning.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p. 74, 116 og 175. Trap p. 966.

Kilde: Svend Suhr, Falsters Lilleskole, Hegnetvej 2, 4800 Nykøbing F.

395 - 8 Ravnhusene, præstegården og den gamle skole i Idestrup

Mellem præstegården (Møllevvej 35) og den gamle skole (Møllevvej 49) byggede murer-
mester Ravn i 1930'erne fire villaer (Møllevvej 37, 41, 45, 47) på tomten af en nedbrændt
gård. Præstegården (opført 1925), skolen (opført 1902), de fire villaer og den impone-
rende villa Birkely (opført 1910) på den modsatte side af vejen (Møllevvej 56) er alle
prægede af gode arkitektoniske og håndværksmæssige kvaliteter og repræsenterer be-
gyndelsen til den byudvikling, der siden har præget centerbyen Idestrup.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og strukturelle ændringer af deres omgivelser.

Kilder: Maja Rasmussen, Møllevej 45, 4872 Idestrup og Alice Due, Østergade 7, 4872 Idestrup.

395 - 9 Idestrup Forsamlingshus, Idestruphallen og sportspladsen

Idestrup fik sit første forsamlingshus i 1880, men det blev hurtigt for lille. I 1901 blev det nuværende forsamlingshus (Kirkevej 19) bygget. Det blev senere udvidet med en tilbygning (scene) i samme udformning som den oprindelige bygning og i 1974 med en mellembygning, der forbinder forsamlingshuset og Idestruphallen.

Boldklubben B 1938 blev, som navnet fortæller, oprettet i 1938, og i 1943 blev sportspladsen, nord for forsamlingshuset, anlagt og senere udvidet. Klubhuset blev bygget i 1970'erne og senere udvidet, ligesom der blev anlagt tennisbaner og opført et mindre klubhus for tennisklubben. Senest har boldklubben i 1995 bygget en loppemarkedshal.

Ved forsamlingshuset står en genforeningssten, jvf : Bystævnet i Hillestrup (395-12).

Forsamlingshuset med hal og idrætsanlæg afspejler hermed et hundredårigt forløb i den folkelige, og idrætsmæssige udvikling i en falstersk landsby, der er præget af både dynamik og kontinuitet.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og deres omgivelser.

Litt: Sydfalster p.25.

Kilder: Alice Due Østergade 7, 4872 Idestrup og Elly Petersen Møllevej 2, 4872 Idestrup.

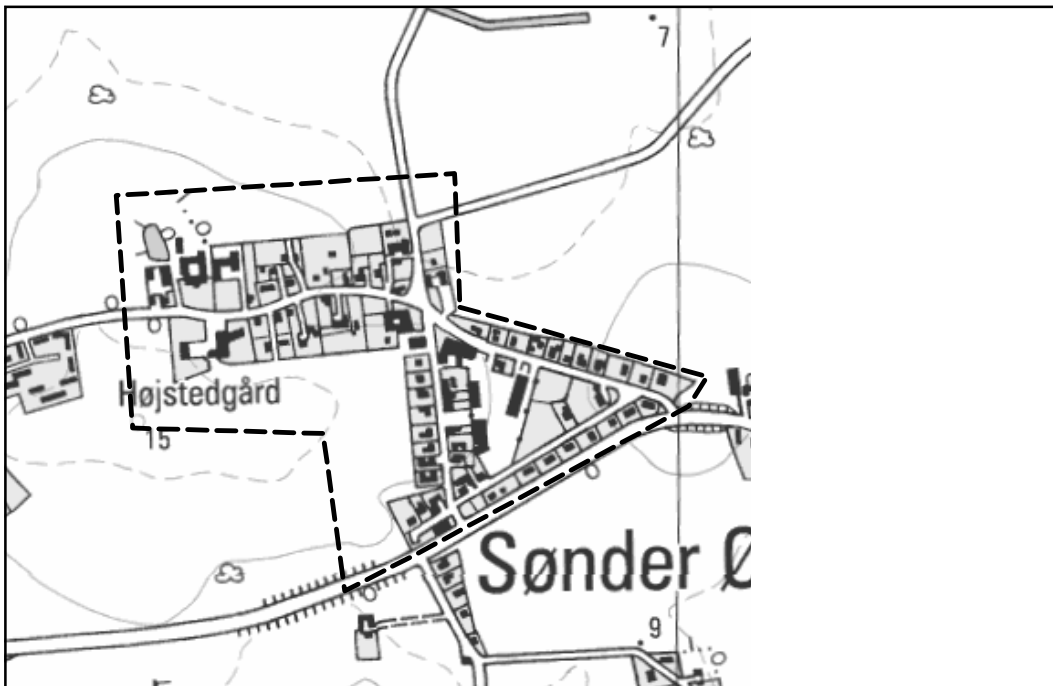
395 - 10 Sønder Ørslev og Falsters Højspændingsværk

Sønder Ørslev er en landsby, der i usædvanlig grad har bevaret sin oprindelige middelalderlige vejby-struktur på trods af, at en hel del af byens gårde er udflyttede.

Med anlæggelsen af Østfalsterbanen (1911) og oprettelsen af Falsters Højspændingsværk (1912) opstod en ny, klart afgrænset bydel uden for den gamle landsby. Dermed afspejler Sønder Ørslev både en oprindelig bydannelse, der har bevaret sin velafgrænsede struktur og en ligeså velafgrænset byudvikling fra 1900-tallets begyndelse.

I 1682 var der 16 gårde i byen. Gårdene var ligeligt fordelt nord og syd for bygaden. Der er nu fem gårde tilbage, men toftestrukturen er overordentlig velbevaret, fordi de huse, der senere er kommet til, har respekteret de gamle toftegrænser, hvorved byen har bevaret sin oprindelige afgrænsning mod bymarken. Byens gadekær er bevaret, men ligger gemt bag smedjen i byens nordvestlige del.

Østfalsterbanen (1911) anlagde en station, lidt syd for Sønder Ørslev. Over for stationen (Jernbanevej 15) opstod en mindre bebyggelse omkring en købmandsforretning (Jernbanevej 6), hvor købmandens kone drev pensionat for ansatte på bane og højspændingsværk. I nabohuset (Jernbanevej 4) var der Tatol- og skomagerforretning. Længere henne (Jernbanevej 2) lå overbanemesterboligen. I 1940'erne blev der oprettet en lucernemelsfabrik (Fruegade 22) vest for stationen. Østfalsterbanen blev nedlagt i 1966, og det gamle jernbanetracé blev anvendt som omfartsvej (Østersøvej) syd om Idestrup og Sønder Ørslev.

I 1912 blev det besluttet at anlægge et jævnstrømsværk i Sønder Ørslev. Da grunden var købt, ændredes planerne, så der i stedet for det planlagte jævnstrømsværk, blev bygget et højspændingsværk, der skulle forsyne de omkringliggende sogne med el. Værket var dermed et af de første højspændingsværker til ren landforsyning.

I tilknytning til højspændingsværket, der omfatter en vældig turbinehal med tilhørende smedeværksted og kontor og en række nyere værkstedsbygninger, blev der i Fruegade – gaden, hvor der boede „fruer“ - opført en række boliger: maskinmesterbolig (Fruegade 3), maskinmesterbolig - og arbejderboliger (Fruegade 5 -11 og Kirkevej 48) samt en direktørbolig (Kirkevej 50), tegnet af arkitekt Pagtnæs. Falsters Højspændingsværk blev i 1951 fusioneret med SEAS. Efterfølgende er den gamle turbinehal, smedeværkstedet og maskinmesterbolig indrettet til kontorformål, mens en række boliger er frasolgt.

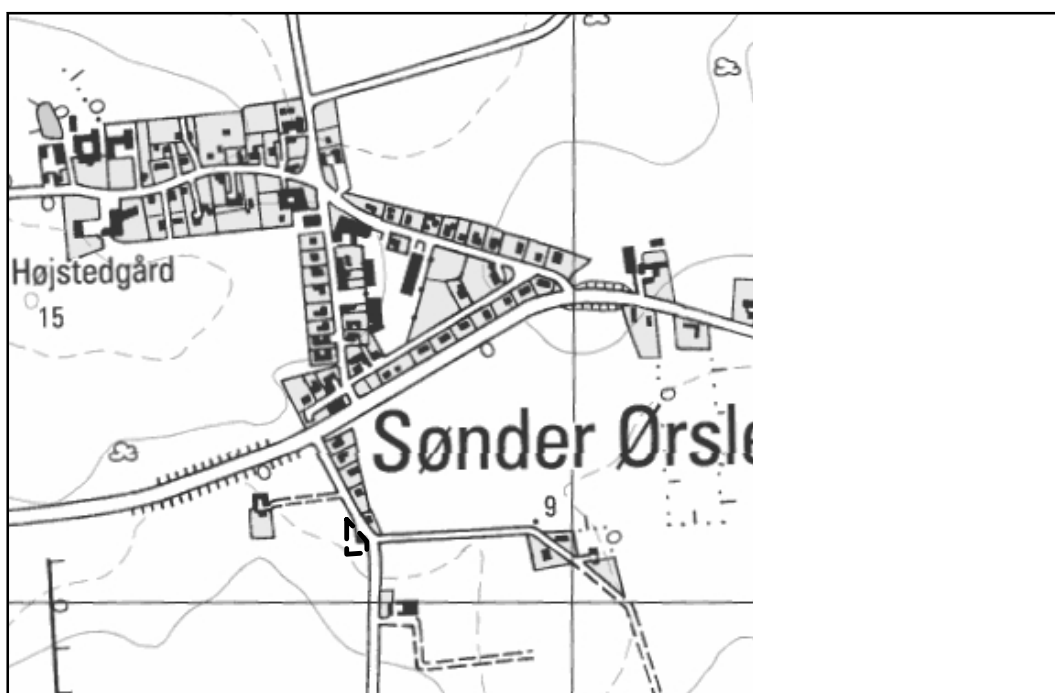
Sårbarhed: Byen er sårbar over for ændringer af struktur og vejforløb. Den klare, historisk betingede opdeling og afgrænsning i to bydele er sårbar over for bebyggelse, beplantning og andre væsentlige ændringer af byens omgivelser. En række bevaringsværdige bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Dette gælder i særlig grad højspændingsværket og dets funktionærbygninger.

Litt. SEAS 75 år, p.78 f. Kulturhistorisk Håndbog p.103 ff., Sydfalster p. 33.

Kilder: Alice Due, Østergade 7, 4872 Idestrup, Elly Petersen, Møllevej 2, 4872 Idestrup og SEAS.

395 - 11 Idestrup Husflidsskole

Edward Tesdorpf tog i 1889 initiativ til oprettelsen af Maribo Amts Husflidskreds og dermed Idestrup Sogns Husflidsforening.

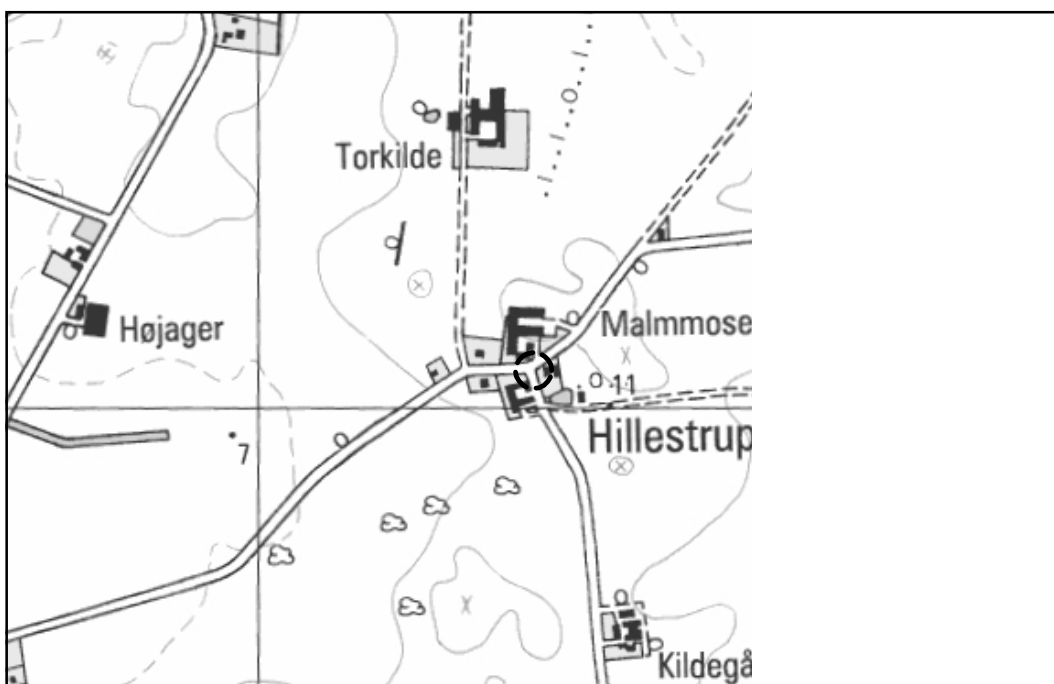
„Snitskolen“ i Sønder Ørslev (Topshavevej 4) blev bygget omkring 1910. Huset blev, for at få de nødvendige lån, udformet som en beboelsesejendom.

Sårbarhed: Snitskolen er sårbar over for funktionstømning og ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Torben Fjord Jensen, Tangetvej 23, 4872 Idestrup og Regin Jørgensen, Østersøvej 21, 4872 Idestrup

395 - 12 Bystævnet i Hillestrup

Bystævne i østenden af den korte bygade i Hillestrup, der oprindeligt havde fem gårde. Bystævnet består af fem store sten (den ene med skåltegn), der omkranser en gammel lind.

I 1909 hentede gårdejer Kylling to sten i bystævnet. De anvendtes ved bygningen af Malmosegård. Til erstatning for de manglende sten placerede Morten Hansen, Kæmpegård i 1912 to andre sten, som han hentede i en kæmpehøj på sin mark. En sten fra samme kæmpehøj blev leveret som Genforeningssten ved alderdomshjemmet i Idestrup (395 – 9).

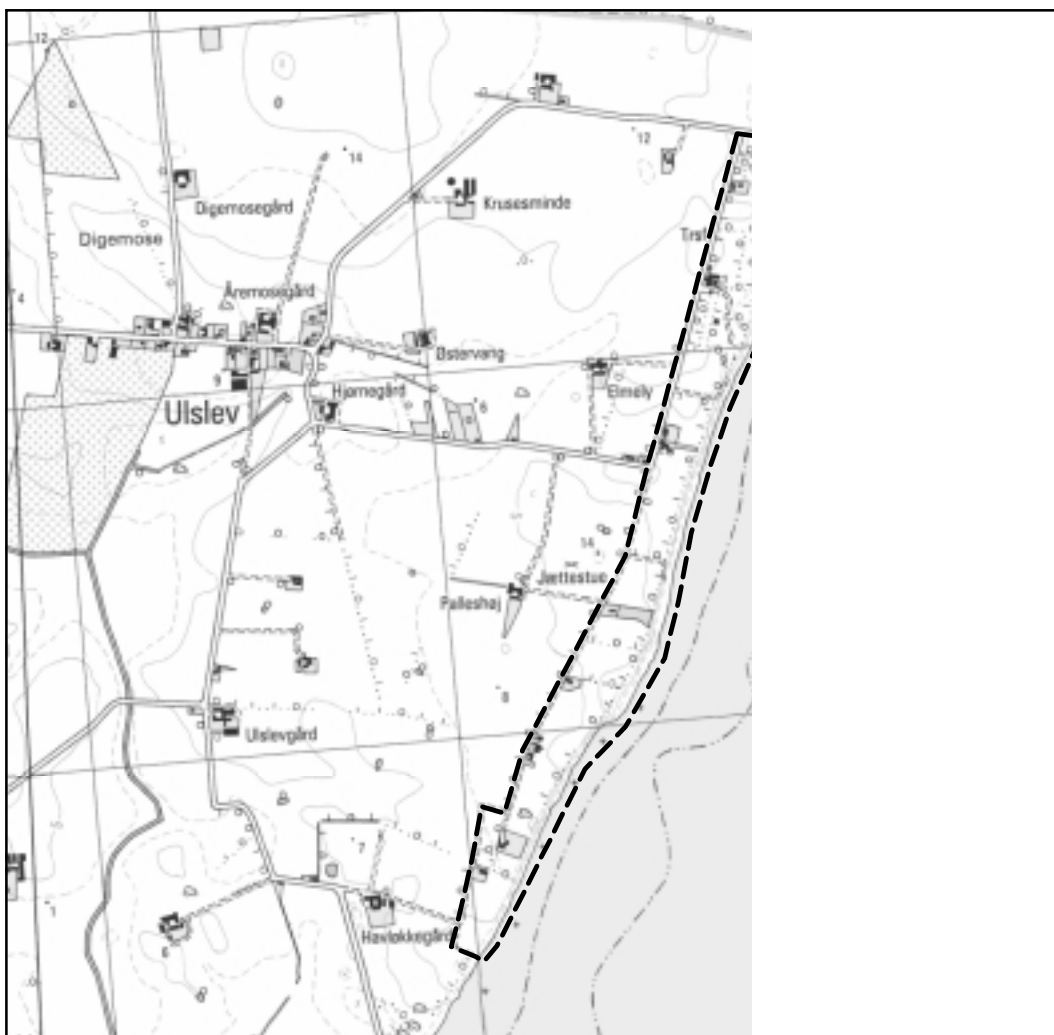
Sårbarhed: Bystævnet er sårbart over for ændringer af områdets nuværende tilstand og over for væsentlige ændringer af dets omgivelser. Bystævnetræet er sårbart over for gravning i et område, der svarer til kronens projektion.

Kilde: Alice Due, Østergade 7, 4872 Idestrup.

395 - 13 Husmandskolonien Ulslev Strandhuse

Ved udskiftningen af Ulslev (1804) blev byens husmænd tildelt en strimmel land langs stranden, længst væk fra byen. Udstykningen bestod af en stribe smålodder langs en vej, anlagt parallelt med stranden og adskilt af levende hegn.

Af 1846-kortet fremgår, at alle 16 parceller var bebyggede. Et enkelt af husene (Strandvejen 9) angives være bygget før 1777 (Håndbog p. 147) og er dermed ældre end den øvrige bebyggelse. Af målebordsbladene fremgår, at bebyggelsen omkring 1890 omfattede 13 huse, og at der frem til omkring 1950 var sket en yderligere reduktion til ni huse.

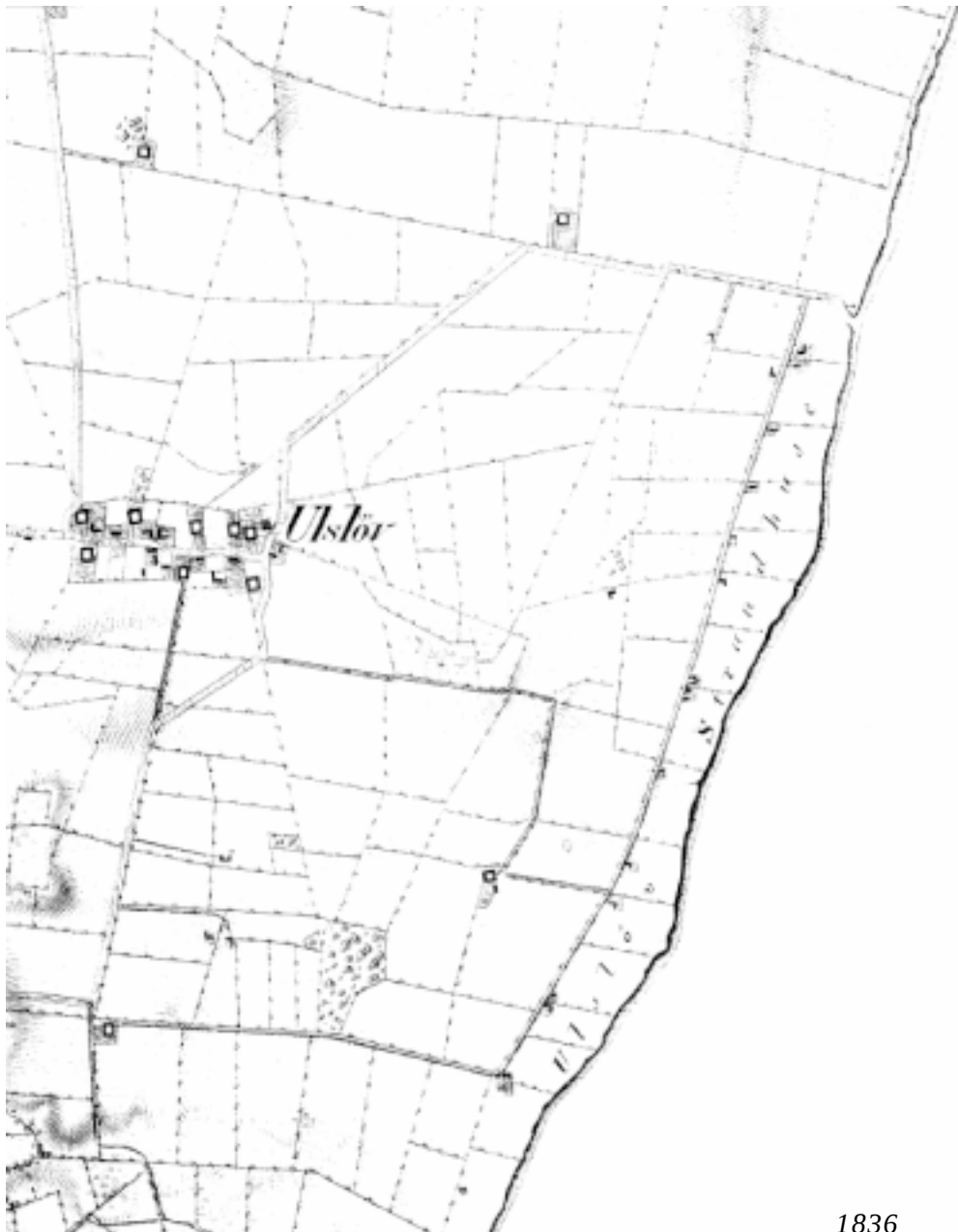

I begyndelsen af 1960'erne rejste Fredningsplanudvalget en fredningssag på området for at friholde den sidste kyststrækning langs Østersøen for sommerhuse og for at sikre offentlighedens ret til ophold og badning.

Fredningens formål var at sikre „bevarelse af landskabelige værdier“. Dette har på trods af, at landbrugsejendommene gradvist er blevet opkøbt til fritidsformål betydet, at der ikke siden fredningssagens afslutning (1971) er sket væsentlige strukturelle ændringer, og at Ulslev Strandhuse fremtræder som den falsterske husmandsudstyknings fra landboreformtiden, der er bedst bevaret. Fredningen betyder samtidig, at det i fremtiden vil være muligt at bevare og opretholde dette fine kulturmiljø.

Det væsentligste indhold i fredningen er - i relation til kulturmiljøet (Overfredningsnævnets kendelse 28/5 1971):

- at ejendommenes karakter af landbrugsejendom ikke ændres,
- at arealerne skal bevares i deres hidtidige tilstand,
- at eneste tilladte træplantning er bevarelse og fornyelse af eksisterende bevoksninger,
- at det er forbudt at opføre bygninger m.m., og at opførelse af tilbygninger skal godkendes.

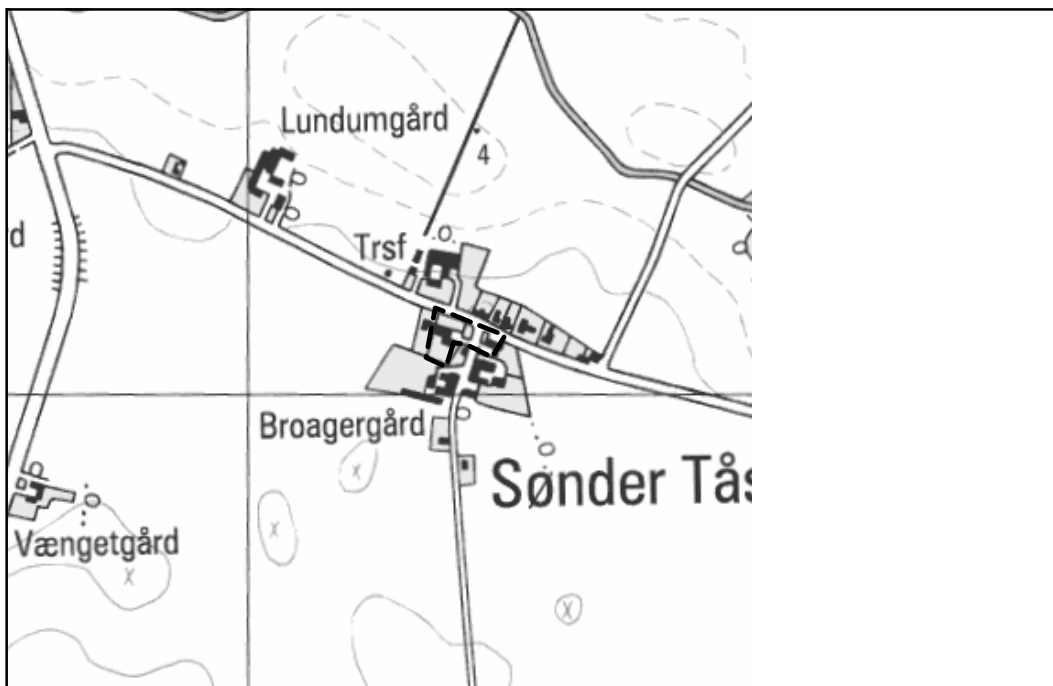
1836

Husmandskolonien fremtræder med ni mere eller mindre ombyggede husmandssteder samt et nyere bindingsværkshus med stråtag. Det oprindelige delvist hegnskransede vejforløb parallelt med stranden er bevaret. Desuden er mange af de levende hegn mellem vej og strand bevaret. I områdets sydlige del lå „Karens Mølle“, der var i brug fra 1880 til 1937. Tilbage står et møllefundament, sat i kampesten.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for ændringer, der er i strid med fredningsdeklarationens bestemmelser, væsentlige ændringer af bygningernes arkitektur og omgivelser, ændringer af hegnsstruktur og manglende staving/stævning af de levende hegn.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p.143 ff . Sydfalster p. 34. Fredninger i Storstrøms amt, reg nr. 395-2.

395 - 14 Skole, gadekær og Brugs i Sønder Tåstrup

Efter udflytningen af halvdelen af gårdene er byens struktur noget opløst, men området omkring gadekæret rummer et fint landsbymiljø med væsentlige bygningsmæssige kvaliteter i form af en nedlagt skole og en nedlagt brugsforening. Skolen, der oprindeligt lå i Elkenøre, flyttede i 1887 til Sønder Tåstrup, hvor den blev bygget på tomten af en udflyttet gård.

Vest for gadekæret en skole (Bredevej 2), sammenbygget med en bagvedliggende lærerbolig bygget i røde sten, samt en stor, hvidkalket sidebygning. Øst for gadekæret ligger brugsforeningen (Tåstrupvej 12) med uddelerbolig og bag denne butiks- og lagerbygning, alt bygget i gule sten.

Gadekæret har både sten- og betonkant.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p. 83 ff.

395 - 15 Nørrevang

395 - 16 Marielyst og Stovby Klit

Udviklingen på Marielyst fortæller historien om hvordan et stykke natur, der blev anset for værdiløst, blev forvandlet til et attraktivt ferieområde.

Det hele startede med, at en proprietær i 1904 købte to konkursramte gårde, „Marielyst“ og „Nørrevang“. I 1906 oprettede han, sammen med landsretssagfører Frederik Graae, aktieselskabet „Marielyst Østersøbad“. De to gårde blev indrettet som sommerpensionater og i 1908-09 blev der opført tre sommervillaer på „Marielyst“s jord, lige bag diget. Disse jugendprægede villaer, „Troldtøj“, „Kitzwalde“ og „Tannhäuser“ (arkitekt Carl J. Larsen), skulle appellere til det velstående københavnske borgerskab. For at få udsigt til Østersøen var de tre villaer opført i to etager.

Markedsføringen af det nye badested spillede meget bevidst på at fremstille Marielyst som et nyt Skagen, og villaernes fremmedartede navne var hentet hos Holger Drachmann. I 1908 lykkedes det at få Henrik Malberg, der var direktør for Nykøbing Sommerteater, til at tilbringe sommeren i et landarbejderhus lidt nord for Østersøbadet. Her indrettede han senere sit sommerhus „Storkereden“ og deltog aktivt i udstykningen af „Stouby Klit“.

Det var i begyndelsen det velstående borgerskab fra hovedstaden, der erhvervede grunde og byggede sommerhuse. Fra 1920'erne begyndte også det lokale borgerskab at bygge sommerhuse på Marielyst. Disse var for det meste grundmurede huse, gerne i to etager, således at der var havudsigt fra den øverste. Inspirationen kunne være hentet udefra. Således „Strandbyhus“ på Marielyst og „Højsande“ på Bøtø, der begge har Liselund på Møn som forbillede. Andre huse blev bygget af lokale håndværkere med henblik på senere salg. Således har billedskærer Alfred Johnsen og hans svigersøn, billedskæreren Franzmann Aster, bygget „Villa Hvil“ og en række andre rigt dekorerede træhuse i Stovby Klit.

Med årene blev der desuden bygget en del beskedne træhuse, og i takt med stigende grundpriser blev grundene mindre. Disse huse, der i reglen var opført efter de forhåndenværende materialers princip er dog ofte præget af stor fantasirigdom. Oftest som et enkelt rum, hvortil der efterhånden er føjet køkken og soverum.

I 1919 fik Marielyst sin første købmand. Han hed Laurits Hansen, og det var på en vis måde ham, der skabte Marielyst Torv. Han udvidede købmandsvirksomheden, så den også kom til at omfatte restaurationsvirksomhed. Den centrale placering på Marielyst Torv medførte, at forretningen gradvis udviklede sig til „Larsens Plads“, opkaldt efter stedets sidste købmand, Larsen. Tannhäuser blev i 1932 omdannet til pensionat og i 1939 udvidet med en restauration. Med åbningen af Storstrømsbroen i 1937 skabtes en forventning om en øget tilstrømning til Marielyst. Denne forventning gav sig udslag i, at „Strandhotellet“ på Marielyst Torv blev bygget i 1938. Over for dette byggede rutebilejer Ivan Madsen i 1956 endnu et hotel, „Ivanna“, opkaldt efter ham og hans kone Anna.

Omkring 1940 var Marielyst omdannet til et sommerhusområde med 5-600 sommerhuse, der fortrinsvis var placeret mellem stranden og Bøtøvej/Storkevej. Sideløbende med det private sommerhusbyggeri havde en række idealistiske privatpersoner og organisationer taget initiativ til forskellige former for kollektiv feriebebyggelse. Således tog Henrik Malberg i 1937 initiativet til etablering af Dansk Skuespillerforbunds Rekreationshjem, hvortil han skænkede en større grund, hvor forbundet i 1938-39 lod opføre fem sommerhuse og en fælles samlingsstue, „Pejsestuen“ (arkitekt: Ivar Bentsen). På et senere tilkøbt areal åbnede forbundets rekreationshjem „Thalia“ i 1944 (arkitekt: Ivar Bentsen/P. Maibom Hansen). De fem oprindelige sommerhuse blev 1988-89 erstattet af fire nyopførte huse.

I 1942 åbnede Dansk Folkeferie en ferieby syd for Bøtø by, og i 1943 oprettede tre idealistisk indstillede sommerhusejere Marielyst Strandpark som et fristed for badegæster.

Efterfølgende blev området indrettet som teltplads, hvor teltene efterhånden blev afløst af små, selvbyggede huse på det fællesejede areal: Digeparken I/S. Senere blev der etableret et par teltpladser: FDM's Lejrplads og Østersølejren i området ned mod Bøtøskoven.

Efter den tyske besættelse, hvor der havde været forbud mod sommerhusbyggeri, tog udviklingen virkelig fart - især i 1960'erne og 1970'erne, hvor der blev udstykket et stort antal mindre grunde i baglandet og langt fra kysten. Antallet af sommerhuse har i dag passeret 5000.

De kulturhistoriske bevaringsværdier er fortrinsvis knyttet til den del af Marielyst-området, der blev bebygget i tiden før 1940. Her ligger både de bygninger, der afspejler den tidligste udvikling på Marielyst: Marielyst (A), Nørrevang (15), „Tannhäuser“ (B), „Kitzwalde“ (C), „Trolldøj (D) og en række af de bygninger, der afspejler områdets senere udvikling: Henrik Malbergs hus: „Storkereden“ (E), Skuespillerforbundets Rekonvalescenthjem (F), „Digeparken“ (G). Desuden en række ældre huse, der har undgået væsentlige om- og tilbygninger.

Sårbarhed: De ældste sommerhusområder er sårbare over for strukturelle ændringer i form af yderligere udstykning og bebyggelse. De huse, der endnu fremtræder uden om- og tilbygninger, er sårbare over for nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser samt tilbygninger m.m., der ikke respekterer bygningernes oprindelige udtryk.

Litt: Det falsterske dige. Marielyst. Digeparken.

Kilde: Museumsinspektør Liselotte Mygh, Museet Falsters Minder og Gurli Olesen, Marrebæk Norvej 1, 4873 Væggerløse.

395 - 17 Bøtø

I middelalderen henlå Bøtøområdet som et udstrakt og ubebygget græsningsområde. Efter traditionen blev området koloniseret af hollændere på Christian 2.'s tid, og i 1552 fik 11 hollændere livbrev på Bøtø. I 1674 blev tre af landsbyens gårde nedlagt til fordel for en mejerigård, og i 1681 blev de sidste fem fæstere frataget deres gårde fordi der skulle oprettes endnu en mejerigård. De gamle beboere fik dog lov til at vende tilbage, da mejerigårdene fem år efter blev nedlagt. I 1844 var der otte gårde og otte huse i byen. Byen blev, som den sidste landsby på Falster, udskiftet i 1835-36.

Før udskiftningen fremtrådte Bøtø som en enkelt gårdække, hvor byens otte gårde var placeret tæt op ad hinanden, på nordsiden af den nuværende Bøtø Møllevej. Af disse er der i dag tre gårde tilbage. Hertil kommer en skolebygning fra århundredskiftet og – syd for Bøtø Møllevej – to af byens oprindelige gadekær.

I tiden frem til 2. Verdenskrig var sommerhusbebyggelsen fra Marielyst rykket sydpå. Dels som en sammenhængende bebyggelse af området mellem Diget og Bøtøvej. Dels som spredte, kystnære udstykninger syd for Bøtø, dels som mindre udstykninger på vestsiden af Bøtøvej. Klitområdet med den gamle bavnehøj, øst for Bøtø by, hvor byens mølle lå (nedbrændt omkring 1900) rummer en række ældre bevaringsværdige sommerhuse. Blandt disse „Højsande“, bygget 1924 som en tillempet udgave af Liselund Slot. Lidt nordligere opførte „Komitéen for Strandkirken i Marielyst“ i 1957 Strandkirken (arkitekt: Albert Petersen).

Sårbarhed: Bøtø by er sårbar over for strukturelle ændringer, der vil udviske de sidste spor af byens oprindelige karakter. Det omgivende sommerhusområde er sårbart over for strukturelle ændringer i form af yderligere udstykning og bebyggelse. Ældre sommerhuse, der endnu fremtræder uden væsentlige om- og tilbygninger, er sårbare over for nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p. 245 ff. Sydfalster p. 13.

Kilde: Museumsinspektør Liselotte Mygh, Museet Falsters Minder.

395 - 18 Dansk Folkeferie

Dansk Folkeferie blev oprettet i 1938, foranlediget af Thorvald Stauning og ferieloven af 1938, der sikrede, at alle arbejdere fik ni dages ferie med løn.

I 1942 indviede Folkeferie sin tredje ferieby: „Nykøbing F. Strandhuse“, med 56 enkeltliggende træhytter spredt over et plantageområde på 38 tønder land, umiddelbart bag diget. Hver hytte indeholdt en opholdsstue med to reolsenge, der kunne slås ned, et soverum med to køjer og et lille køkken. Området rummede desuden et fælleshus med lokummer.

Antallet af feriehytter øgedes gradvis til 129 hytter. Disse blev i 1988 erstattet af 156 helårshuse. Samtidig blev Bøtøvej lagt uden om området, der nu kaldes „Marielyst FerieCenter“.

I forbindelse med renoveringen af feriebyen blev det besluttet at bevare både det gamle fælleshus (1942) og en enkelt af de gamle feriehytter, der nu fungerer som „museums“-hytte.

Sårbarhed: FerieCentrets oprindelige bygninger er sårbare over for forfald/nedrivning samt væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Lolland-Falsters Folketidende 10/10 –98.

Kilde: Marielyst FerieCenter, Bøtøvej 111, 4873 Væggerløse.

395 - 19 Krathuset

Dette sommerhus blev opført til godsejeren på herregården Fuglsang, Bodil de Neergaard, i 1937. Hun holdt af at rejse i Norge, så det er næppe tilfældigt, at det blev bygget som et norsk bjælkehus. At det kom til at hedde „Krathuset“ var heller ingen tilfældighed, for netop det hed hendes barndoms sommerhus i Ordrup Krat. „Krathuset“ ved Bøtø fungerede til fru Neergaards død (1959) som hendes sommerresidens i juli måned. Hver dag badede hun i Østersøen og modtog kun få gæster og kun til en kop te.

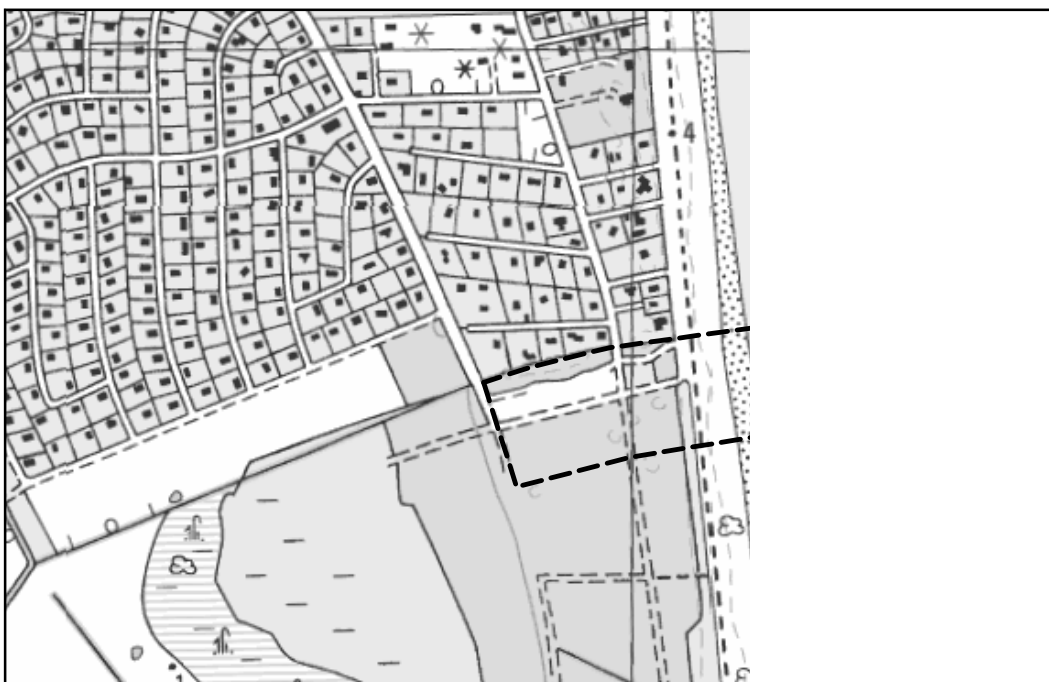

„Krathuset“ fremtræder som et sorttjæret bjælkehus med en lav indgangsbygning foran en „loftbod“ i to etager med svalegang, der vender mod stranden.

Sårbarhed: „Krathuset“ er sårbart over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Dan Olesen, Sydfalster Nyt 17/1980.

395 - 20 Bøtø Flyveplads

Før 2. Verdenskrig var der en svæveflyveplads i Bøtø Nor, og her anlagde det tyske „Luftwaffe“ i de sidste krigsår en flyveplads, der indgik i forsvaret af det nordtyske luftrum.

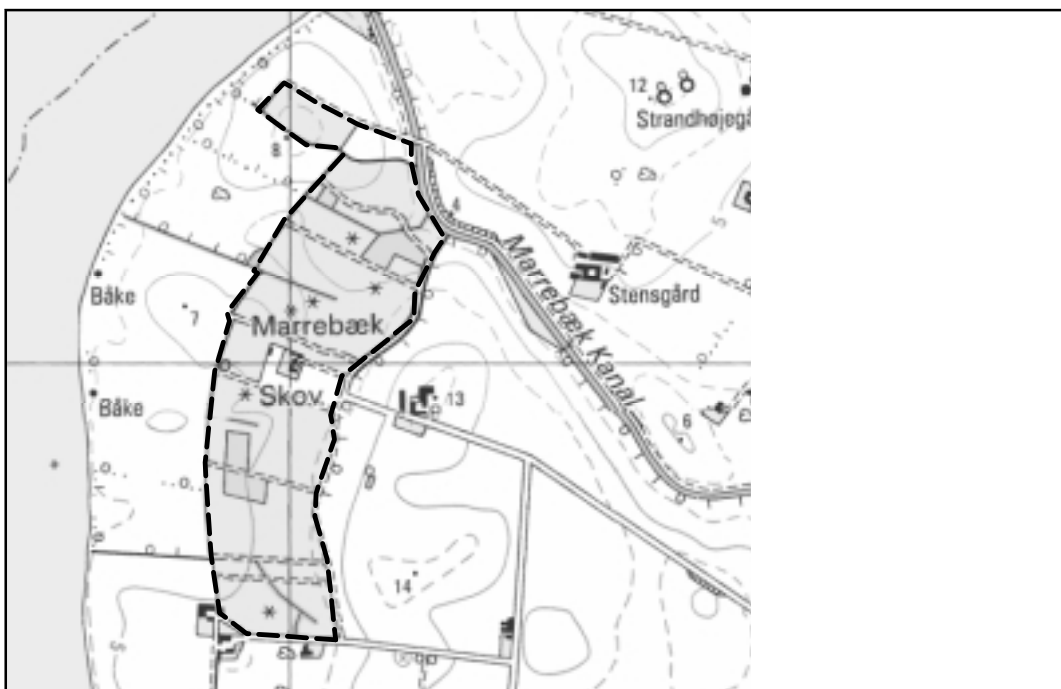
Ifølge bevarede kort på Museet Falsters Minder strakte anlægget sig fra den nuværende Valmuevej til nordenden af Bøtøskoven. Start- og landingsbanen lå vest for og parallelt med den nuværende Bøtø Ringvej. Parallelt med start- og landingsbanen var der anlagt et system af jordvolde som beskyttelse af opmarcherede fly og køretøjer, en vestlig række langs den nuværende Lævej og en østlig langs østsiden af Bøtøvej, samt en kortere række i nordkanten af Bøtø-skoven. Mellem disse og startbanen lå forskellige betonstillinger, og langs Lævej skal der endnu være bevaret rester af maskingeværstillinger.

Størsteparten af disse anlæg må formodes at være udslettet af den senere tilkomne sommerhusbebyggelse, men i den nordlige del af Bøtøskoven findes der endnu bevarede rester af de jordanlæg, der blev anlagt for at beskytte fly og køretøjer. Dels som jordvolde og som indgravninger i klitterne, dels i form af den befæstede P-plads nord for Bøtøskoven, der formentlig er anlagt som opmarchområde for Bøtø Flyveplads.

Sårbarhed: Jordanlæggene i Bøtøskoven er sårbare over for nedbrydning i forbindelse med maskinel skovdrift.

Kilde: Museumsinspektør Liselotte Mygh, Museet Falsters Minder og Sten Olesen, Gammel Landevej 105, 4873 Væggerløse.

395 - 21 Marrebæk Skov

I 1682-matriklen omtaler en ege- og bøgeskov under Marrebæk. Desuden optræder Marrebæk Skov på Videnskabernes Selskabs kort 1772. Dermed er skoven en af de meget få oprindelige skove, der er bevaret på Sydfalster. Kun Marrebæk, Bruserup, Stavreby og Fiskebæk rådede i 1600-tallet over egen skov, der kunne forsyne byerne med brændsel og tømmer. Byerne på „Gedsør“ måtte derimod hente de fornødne skovprodukter langvejsfra. Efter Marrebæks udskiftning i 1799 og 1805 blev skoven opdelt i særskilt hegnede „stiparter“. Af 1836-kortet fremgår, at skovens vestligste halvdel var opdelt i 11 mindre parceller, mens den østlige halvdel var opdelt i to større parceller. Omkring 1900 ses, at størsteparten af småparcellerne i skovens vestlige del er forvandlet til agerland, og at de to store parceller i den østlige del nu er opdelt i en halv snes parceller, hvoraf den ene er opdyrket og bebygget.

Skoven fremtræder nu som en velbevaret parcelopdelt bondeskov og bærer fortsat præg af forskellighed i driften af de enkelte parceller. Den relativt fugtige bund og den lange skovkontinuitet afspejles i en frodig og meget varieret flora med et bemærkelsesværdigt rigt forårsflor.

Sårbarhed: Marrebæk Skov er sårbar over for nedlæggelse af skovveje og forstlige indgreb, der vil slette skovens karakter af en varieret, parcelopdelt bondeskov med stor artsdiversitet.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p.215. Skove og skovbrug på Falster, p. 123 og 258 ff.

395 - 22 Marrebæk Kanal og Bøtø Nor Pumpestation

„Interessentskabet Bøtø Nors udtørring“ blev, med Edward Tesdorpf som den væsentligste drivkraft, stiftet i 1860. Samme år påbegyndtes gravningen af Marrebæk Kanal og bygningen af en sluse ved Guldborgsund. Dette arbejde afsluttedes året efter.

I de følgende år blev der bygget diger og gravet kanaler og grøfter i Bøtø Nor. I 1871 blev der installeret en dampmaskine med pumpe. Udtørningsarbejdet forsinkedes af stormfloden året efter, men dampmaskinen havde ikke taget væsentlig skade og fungerede til 1901, hvor den blev erstattet af den, der var i brug indtil 1967. Dampmaskinen og det gamle pumpehus (fredet 1970) har siden 1992 fungeret som en selvejende institution, „Bøtø Nor Gamle Pumpestation“.

I 1967 blev der anlagt en ny pumpestation øst for den gamle. Desuden to mindre pumpestationer ved hhv. Møllesøkanal og Sydkanal.

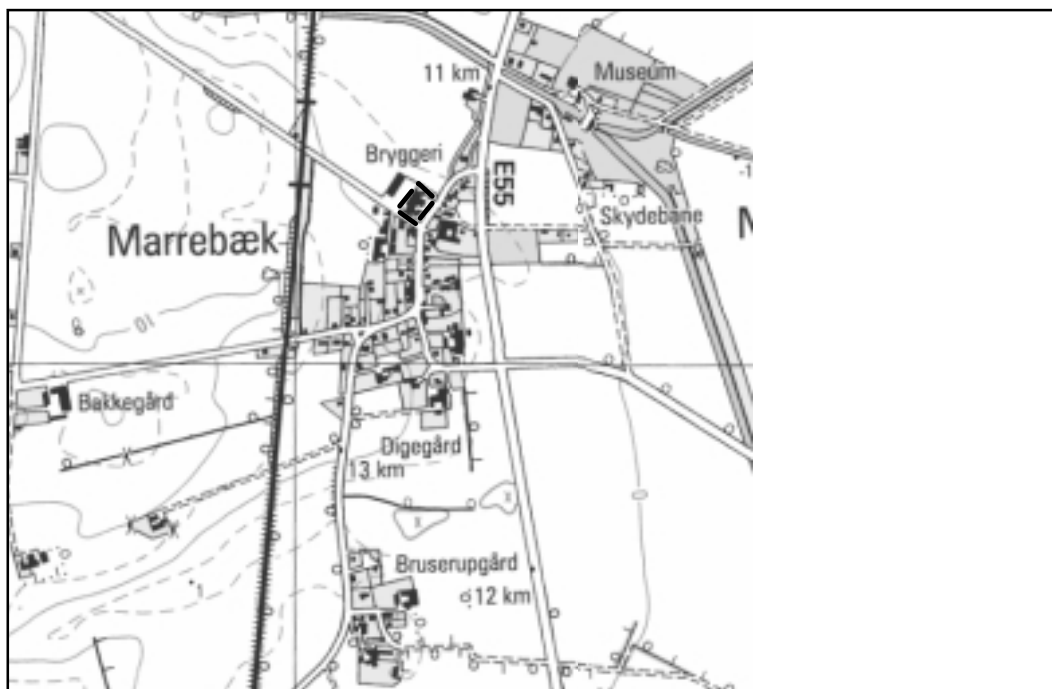
Kulturmiljøets væsentligste elementer er den gamle, nu fredede, pumpestation (1871) og den nye pumpestation (1967), en pumpestation ved Sydkanalen (1946), der nu fungerer som reserve og en lille pumpestation (1946) ved Møllesøkanalen. Desuden en sluse (1861) ved Guldborgsund, en spang syd for Stensgård, en jernbanebro (1895-96), genopbygget efter en sabotageaktion i april 1945 og en vejbro (1861). Hertil kommer en række funktionærboliger: Slusehuset syd for slusen, en pumpemesterbolig i røde sten ved landevejen (1882) - og øst for denne en bolig (1976), opført af pumpemester Østergård, og en ny maskinlade. Nord for den nye pumpestation en ældre fyrbøderbolig.

Sårbarhed: Kanalanlægget med sluse, broer og pumpestationer er sårbart over for funktionstømning og væsentlige ændringer af den nuværende tilstand. De øvrige bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Fredede Bygninger.

Kilder: Gurli Olesen, Marrebæk Norvej 1, 4873 Væggerløse, Sten Olesen, Gl. Landevej 105, 4873 Væggerløse og Torben Dynesen, Møllesøvej 1A, 4873 Væggerløse

395 - 23 Marrebæk Bryggeri

Ved Marrebæk Mølle oprettede Rasmus Jørgensen i 1911 Marrebæk Bryggeri. Det blev i 1945 overtaget af svigersønnen Ejnar Jørgensen og senere af dennes sønner, Kurt og Tage Jørgensen, der i 1992 solgte Marrebæk Bryggeri til Maribo Bryghus. Bryggeriet anvendes nu som autoværksted m.m.

Kulturmiljøets væsentligste elementer er bryggeriets hovedbygning (beboelse og kontor)

og en mindre funktionærbolig nord herfor. Begge bygninger har facade mod gaden og er som bryggeriets øvrige bygninger opført i røde sten.

Bag hovedbygningen ligger bryggeriet. Lageret var indrettet i den nederste del af den gamle mølle, der i 1905 kom fra Hasselø Nor. Syd for møllen lå tapperiet og nord for møllen et vandværk. (*OBS: Møllen nedrevet januar 2002*).

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for ny funktionstømning og over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Sydfalster p. 29.

Kilde: Sten Olesen, Gl. Landevej 105, 4873 Væggerløse.

395 - 24 Marrebæk Husflidsskole og Gadekær

„Snitskolen“ på byjorden ved gadekæret er opført i 1919 (tilbygning i 1942) og fungerede til 1963. Bygningen anvendes nu som kontor for Landbrugsnyt. Det stensatte gadekær er senest oprenset i 1999.

Husflidsskolen (Husflidsstræde 2) er en lille grundmuret bygning i røde sten.

Sårbarhed: Bygningen er sårbar over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Sydfalster p.29.

Kilde: Sten Olesen, Gl. Landevej 105, 4873 Væggerløse og Gurli Olesen, Marrebæk Norvej 1, 4873 Væggerløse.

395 - 25 Marrebæk Sprøjtehus

Ved Marrebæk gamle skole (Marrebækssalen) ligger et velbevaret sprøjtehus opført omkring 1900 i gule sten og røde tegl. Vejen nord for sprøjtehuset er flankeret af ledstolper i granit.

Sårbarhed: Bygningen er sårbar over for ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Sten Olesen, Gl. Landevej 105, 4873 Væggerløse.

395 - 26 Bruserup Strand

Bebyggelsen ved Bruserup Strand er opstået efter 1836. På 1887-kortet ses et enkelt hus på vejens sydside. Omkring 1910 byggede fire fiskere (Thygesen, brødrene Petersen og Hansen) to mindre huse og et dobbelthus ved stranden. De fiskede ål og rejer og i 1930'erne blev der desuden fisket sten, der blev slået til skærver.

Der fiskes ikke længere erhvervsmæssigt fra Bruserup Strand. Til gengæld bruges stedet nu af mange fritidsfiskere.

Kulturmiljøets væsentligste elementer er de tre fiskerhuse (Bruserup Strandvej 6-8, 7 og 10), fem nyere fiskerskure, en bådebro og en mindre stejleplads.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Fritidsfiskermiljøet er sårbart over for strukturelle ændringer, der vil ændre områdets selvgroede karakter. Engene langs stranden er sårbare over for tilgroning.

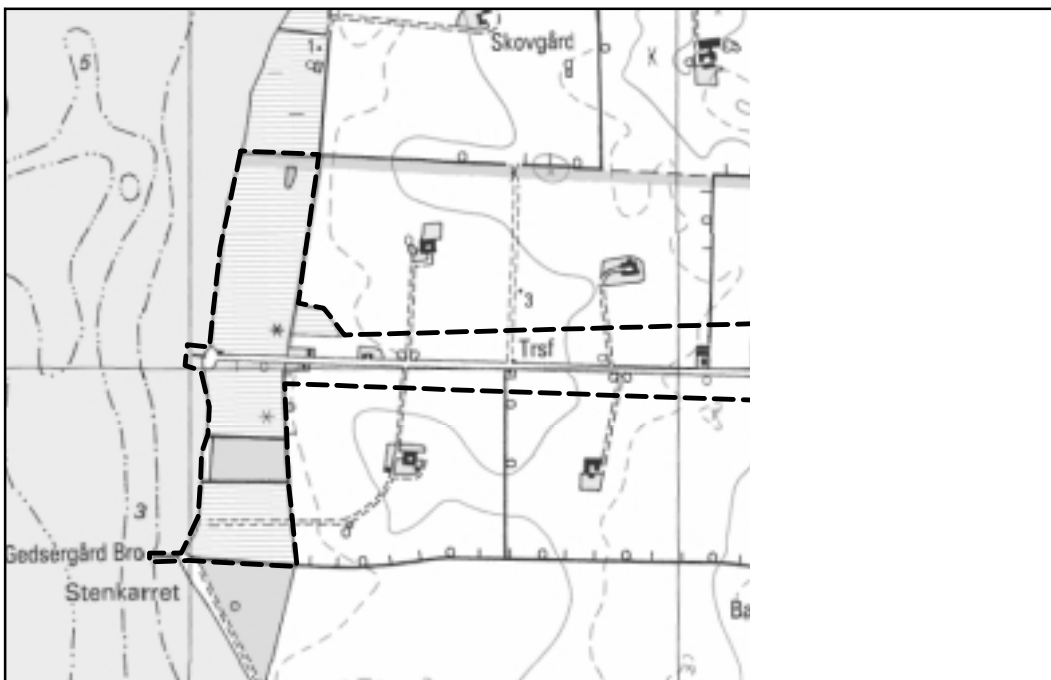
Litt: Sydfalster p.13.

Kilde: Sofus Jensen, Bruserup Strandvej 7, 4873 Væggerløse.

395 - 27 Stavreby Strand og Stavreby Magasin

Som ved Bruserup Strand er bebyggelsen ved Stavreby Strand først opstået efter 1836. På 1887-kortet ses, ligesom ved Bruserup, et enkelt hus på vejens sydside. Til gengæld er Stavreby Strand betegnet som „Udskibningssted“ med udskibningsbro.

Ved landevejen, øst for Stavreby Strand, blev der i 1863 bygget et kornmagasin (plade i gavl: C.J. From), hvorfra der via Stavreby Udskibningssted blev udskibet landbrugsprodukter fra Gedsergård. Magasinet blev senere overtaget af forskellige kornfirmaer og købmænd, og der opstod en mindre bebyggelse omkring magasinet. Købmandsforretningen ved magasinet blev nedlagt i 1943, men butikken fungerede som barberforretning indtil omkring 1990.

Efter anlæggelsen af sukkerfabrikken i Nykøbing blev der syd for det gamle udskibningssted anlagt et nyt udskibningssted for sukkerroer: „Gedsergård-broen“.

Omkring 1880 slog fisker Hans Jensen, der kom fra København, sig ned ved Stavreby Strand, hvor han byggede hus (Stavreby Strandvej 7). Senere byggede han huse til sønnerne Carl Adolf (Stavreby Strandvej 12) og Anton Jensen (Stavreby Strandvej 3), der ernærede sig som fiskere og stenfiskere. Også de øvrige småhuse på Stavreby Strandvej (6 og 14) er opført af Hans Jensens efterkommere.

Af de tre fiskerskure ved stranden er det største bygget omkring 1950 af Jens Ruder. Det nordligste er bygget af materialer fra en ophugget stenpram omkring 1930. Det sidste er nyere.

Der fiskes ikke længere erhvervsmæssigt fra Stavreby Strand. Til gengæld bruges stedet nu af mange fritidsfiskere.

Kulturmiljøets væsentligste elementer er kornmagasinet, der er sammenbygget med købmandsgården, de fem fiskerhuse på Stavreby Strandvej, de tre fiskerskure, en bådebro og en mindre stejleplads samt resterne af roebroen ved Gedsergård.

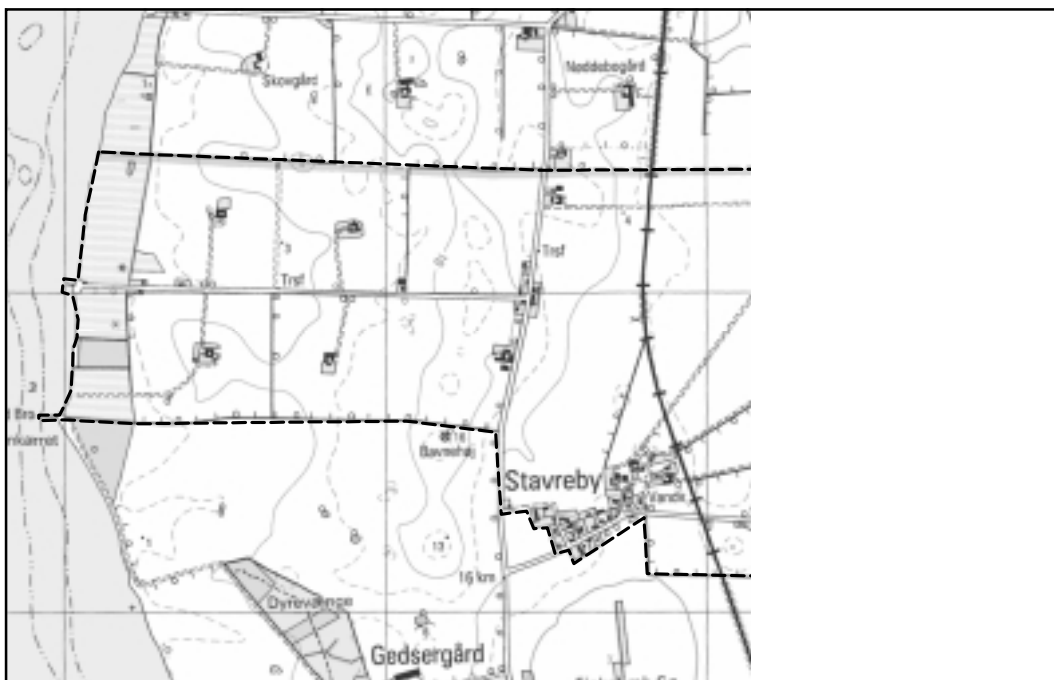
Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Fritidsfiskermiljøet er sårbart over for strukturelle ændringer, der vil ændre områdets selvgroede karakter. Engene langs stranden er sårbare over for tilgroning.

Litt: Sydfalster p. 31 f.

Kilder: Bea Ruder Mikkelsen, Stavreby Strandvej 12 B, 4874 Gedser og Ellen Krighaar, Lokalhistorisk Arkiv i Gedser.

295 - 28 Stavreby

Stavreby omtales i Valdemars Jordebog omkring 1250. Byen lå dengang centralt placeret i ejerlavet, men oprettelsen af Gedsergård opslugte i 1766 den sydlige halvdel af ejerlavet. Herved kom byen til at ligge i den nordlige kant af Gedsergårds jorder.

Stavreby havde i 1600-tallet 22 - 26 gårde, og Kronen var praktisk taget eneejer. Ved krongodssalget i 1766 blev antallet reduceret til 17 gårde, der hver fik tillagt fire tønder hartkorn. Den resterende del af ejerlavets hartkorn (50,3 %) blev lagt under Gedsergård som skattefri hovedgårdsjord. Mellem 1844 og 1903 overgik alle Stavrebygårdene til selveje, mens 15 huse endnu i 1903 hørte under Gedsergård.

Stavreby fremtrådte inden udskiftningen som en uregelmæssig vejforteby med et slynget gadeforløb. Et stort gadekær midt i byen delte Stavreby i en østlig og en vestlig del. Begge med egen forte.

Ved udskiftningen (1814) blev ejerlavets vestlige del blokudskiftet, og gårdene i byens vestlige del flyttede ud i den vestlige og nordlige del af ejerlavet. Ejerlavets østlige del blev stjerneudskiftet, og endnu ligger tre af byens gårde på deres oprindelige plads i byens vestlige del.

Den kombinerede stjerne/blokudskiftning fremtræder endnu ret tydeligt i landskabet som veje, jorddiger, afvandingsgrøfter, fritstående træer og levende hegn.

Til trods for at Stavreby kun har bevaret tre gårde og enkelte huse på deres oprindelige plads, er det stadig muligt at erkende byens oprindelige struktur. Toftearealet er beskåret en smule i syd og vest, men ellers er de udflyttede eller nedlagte gårdes tofter udfyldt af huse, og byens afgrænsning mod det åbne land fremtræder endnu ret markant.

Kulturmiljøets væsentligste elementer knytter sig til de spor, oprettelsen af Gedsergård og de efterfølgende landboreformer har sat sig i Stavreby og dens ejerlav.

I byen er det den velbevarede struktur af den oprindelige slyngede vejforby og de tre gårde i byens vestlige del samt det bevarede stuehus fra en fjerde gård (matr. 11a), et par

ældre bindingsværkshuse, et gadekær og de endnu bevarede gårdtofter. Desuden en rytterskole fra 1722 og den nye skole fra 1924, et banevogterhus øst for byen, samt en række markante huse, opført af Gedsergård: et arbejderhus („Bikuben“, Bikubevej 1) lidt vest for byen, et dobbelt arbejderhus (Bikubevej 8) og en velbevaret polakkaserne (Bikubevej 2).

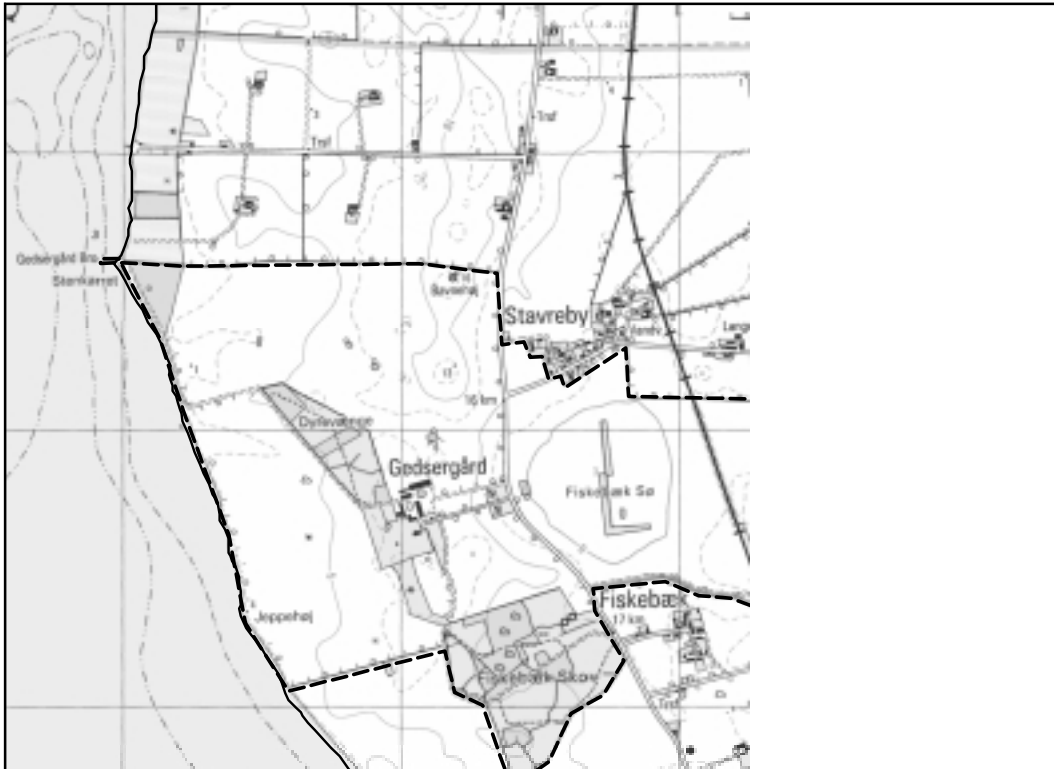
Uden for byen, et markant hovedgårdsskel mod Gedsergård i ejerlavets vestlige del og de endnu bevarede udskiftningsskel samt den gamle, snoede landevej beplantet med elm. Desuden kornmagasinet (Stavreby Magasin) og fiskerlejet ved Stavreby Strand (jvf 395 - 27).

Sårbarhed: Stavreby og dens ejerlav er sårbare over for yderligere sløjfning af gærder og hegn samt væsentlige ændringer af byens og landskabets nuværende struktur. De bevaringsværdige bygninger er sårbare over for funktionstømning, væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Vejtræerne langs landevejen er sårbare over for rydning.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p.289 ff.

395 - 29 Gedsergård og Fiskebæk Skov

Under forberedelserne til krongodssalget i 1766 benævntes godset Stavrebygård, men allerede i skødet omtales godset som Gedsergård (efter den middelalderlige Gedesgård ved Gedesby). Køberen var grev Gustav Holck-Winterfeldt, og under hovedgårdstaksten indgik halvdelen af Stavreby bymark samt Lindeskoven ved Nykøbing. Bøndergodset lå i Stavreby, Fiskebæk, Skelby, Gedesby, Bruserup, Marrebæk, Rabjerg, Højet og Væggerløse.

I 1773 solgte grev Holck Gedsergård til Skelbypræsten Niels Amager. En senere ejer, kammerråd J. C. Friis, oprettede gården Frisenfelt ved udskiftningen af Gedesskov over-drev.

I 1847 erhvervede Edward Tesdorpf „Gjedsergård“ og foretog siden omfattende jord-forbedringer og nybyggeri.

Gedsergårds ældste bygninger, hovedbygningen og en paralleltliggende kavalerfløj (nu forvalterbolig) samt haveanlæggets lindealléer, stammer fra tiden umiddelbart efter krongods-salget i 1766.

Avlsbygningerne lå oprindelig øst og nord for hovedbygningen. E. Tesdorpf erstattede disse med nye avlsbygninger nordvest for forvalterboligen og anlagde en ny vej til hovedbygningen syd for den oprindelige, endnu bevarede vej til avlsgården.

Kulturmiljøets væsentligste elementer knytter sig til de landskabelige spor, oprettelsen af Gedsergård har sat sig i den sydlige del af Stavrebys oprindelige ejerlav, og til Gedser-gårds bygninger og haveanlæg. Desuden rummer Fiskebæk Skov betydelige kulturmiljø-værdier.

De landskabelige bevaringsinteresser omfatter især de markante, træbevoksede hovedgårdsdiger, der både omfatter ejerlavsskel og udskiftningsskel. Desuden de endnu bevarede mergelgrave og de store hovedgårdsmarker og markveje.

Den bygningsmæssige bevaringsinteresse omfatter de ældste, fredede bygninger, den fritliggende hovedbygning (1767) med tilbygninger (omkring 1800) og kavalerfløjen (1767). Desuden lindealléerne og et yngre haveanlæg, der i syd afgrænses af et afgræsset

vænge. Vest for hovedbygningen: en stråtækt bjælkehytte i norsk stil. Brolægningerne omkring de to fredede bygninger er omfattet af bygningsfredningen.

De bevaringsværdige avlsbygninger omfatter E. Tesdorpf's markante byggeri i gule sten, hestestald (1868), kostald (1870) med en nyere tilbygning (1976), der nu anvendes som maskinlade, samt en grisestald med de karakteristiske buede valmgavle, der karakteriserer så meget af Tesdorpf's byggeri. Desuden en stor trælade med tegltag (1943), en stensat hestevandning og to symmetrisk anbragte funktionærboliger med buet halvvalm, der ved landevejen flankerer en kastanieallé.

I Fiskebæk Skov findes et stort antal fortidsminder: en stendysse, en del gravhøje og adskillige stenrækker samt en festplads og en del meget gamle ege.

Sårbarhed: Landbrugslandskabet, parken og haven er sårbare over for væsentlige strukturelle ændringer. De bevaringsværdige bygninger er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Fortidsminderne i Fiskebæk Skov er sårbare over for maskinel skovdrift.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog. Danmark. Lolland-Falsters Herregårde, p. 85 f. Danske Slotte og Herregårde, p. 75 ff. Fredede Bygninger.

Kilder: Merete Tesdorpf Unsgaard og Lars P. Hansen, Gedsersgaard 1, 4874 Gedser.

395 - 30 Fiskebæk Station

Jernbanestrækningen Nykøbing - Gedser blev anlagt 1885-86 som en privatbane, hvor initiativtageren C.F. Tietgen selv fik koncession til anlæg og drift af „A/S Gjedser Jernbane“.

Banen havde stationer i Væggerløse og Fiskebæk. At det blev Fiskebæk og ikke den større sogneby Skelby, der fik stationen, skyldes formentlig, at Fiskebæk lå nærmere Gedsergård, hvis ejer geheimeetatsråd Edward Tesdorpf var impliceret i forarbejdet til baneprojektet.

Stationsanlægget i Fiskebæk havde vigespor for togkrydsning og fik siden et vigespor for læsning af sukkerroer til fabrikken i Nykøbing.

Den lokal jernbanetrafik på Gedserbanen har altid været af mindre betydning. I 1971 ophørte lokaltogtrafikken, stationerne blev nedlagt og solgt til private. Dele af filmen „Ved Vejen“, baseret på Herman Bangs novelle, blev optaget på Fiskebæk Station i 1985.

Kulturmiljøets væsentligste elementer er stationsbygningen med tilhørende toiletbygning og pakhus og et banevogterhus, der alle er rødstensbygninger opført ved banens anlæg-gelse. På stationsarealet ligger desuden et nyere kolonnehus. Over for stationen ligger to villaer, den nordlige skal være opført af „portør Møller“ omkring 1920, den sydlige skal Gedserbanen have bygget til „baneformand Bertelsen“ omkring 1940.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitek-tur og omgivelser. Det omgivende baneanlæg er sårbart over for yderligere funktions-tømning og forfald.

Litt: Sydfalster p.15.

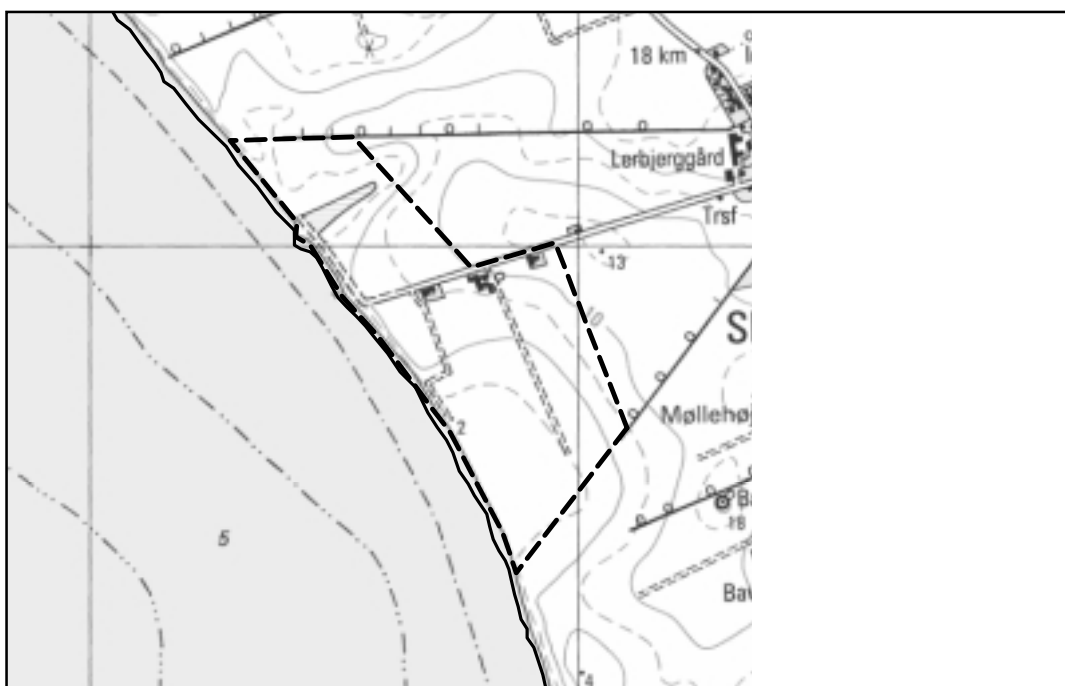
Kilder: Kurt Jakobsen, Fiskebæk Stationsvej 6B, 4874 Gedser og Zenia Larsen, Fiske-bæk Stationsvej 10, 4874 Gedser.

395 - 31 Husmandskoloni og udskibningssted ved Skelby

På præstegårdens jord syd for Skelby Møllevej blev der yderst ude oprettet tre statshusmandsbrug i 1929.

De tre statshuse (Skelby Møllevej 3, 5 og 7) har alle bevaret deres driftsbygninger og fremstår endnu som et karakteristisk og velbevaret eksempel på en lille husmandsudstyknig på præstegårdsjord.

Nord for husmandskolonien fører en offentlig vej til et formodet udskibningssted, en lav-ning hvorfra der er direkte adgang til stranden. På kort fra omkring 1890 er stedet forsynet med brosignatur. Endnu ses sten fra bro eller havneanlæg ved stranden.

Sårbarhed: Husmandskoloniens struktur er sårbar over for ændringer af områdets nuværende karakter. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelse. Udslibningsstedet er sårbart over for anlæg og byggeri.

Kilde: Ivan Rasmussen, Skelby Møllevej 5, 4874 Gedser.

395 - 32 Villakvarter i Skelby

Landsbyen Skelby omtales så tidligt som 1135. I 1600-tallet var det en betydelig landsby med to møller og mere end tredive gårde. Før udskiftningen (1795) havde byen 19 gårde.

Kun to af disse (Præstegården og Lerbjerggård) ligger nu tilbage i byen. Men da det gamle gadenet er bevaret, og da der overalt er rykket huse ind på de udflyttede gårdes plads, er det fortsat muligt at erkende middelalderlandsbyens oprindelige struktur.

Den væsentligste udvidelse af byen er sket langs landevejen henholdsvis nord og syd for byen. Den sydlige udvidelse domineres af Skelby Skole (1921) samt nogle ældre huse og i udkanten enkelte nyere huse.

Efter bygningerne at dømme har der været knyttet højere status til den nordlige udvidelse hen mod Fiskebæk Station. Her dominerer en stribe gedigne villaer bygget som bolig for byens håndværksmestre eller som aftægtshuse. Yderst i denne husrække ligger missionshuset (1894). Skråt overfor blev der i 1879 opført et forsamlingshus.

Kulturmiljøets væsentligste elementer er de fire villaer (Gl. Landevej 69, 71, 73 og 75) og missionshuset (Gl. Landevej 81) i vestre husrække og en villa (Gl. Landevej 70) og forsamlingshuset (Gl. Landevej 66) i østre husrække.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Tage Hansen, Gl. Landevej 58, 4874 Gedser.

395 - 33 Skelby Købmandsforretning (gl. skole) og Brugs

I 1811 tog Gedsergårds ejer J.C. Friis og pastor Knudsen i Skelby initiativ til bygning af en ny skole i Skelby. Det blev besluttet, at skolen skulle opføres i „vællerværk“, også kaldet lerstampning eller pisé-teknik, som netop på denne tid vandt en vis udbredelse.

Muremester C. Mundte fik opgaven og opførte 1818-19 en skole i syv fag med lerstampede mure på en kældermur af kampesten. Omkring 1900 blev der tilbygget fire fag til en ny skolestue, og senere er der midt på bygningen tilføjet en muret frontspids.

Da der i 1924 blev opført en ny skole i Skelby, blev den gamle skole indrettet til købmandsforretning og fungerede som sådan til 1972.

1925 opførte Brugsforeningen (oprettet 1871) en ny brugs lige vest for købmandsforretningen. Brugsen har nogenlunde samme dimensioner som købmandsforretningen og er ligesom købmandsforretningen forsynet med en frontspids. Brugsen lukkede 1990.

Trods bygningsændringerne er den gamle skole og den nedlagte brugsforening bevaringsværdige og karakteristiske bygninger af betydning for bybilledet og som vidnesbyrd om den tid, hvor Skelby havde kundegrundlag til de to dagligvarebutikker, der lå side om side over for kirken.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Allan Tønnesen, Skelby gamle skole, artikel i Sydfalster Nyt.

Kilder: Elisabeth og Tage Hansen, Gl. Landevej 58, Skelby, 4874 Gedser.

395 - 34 Gedesby

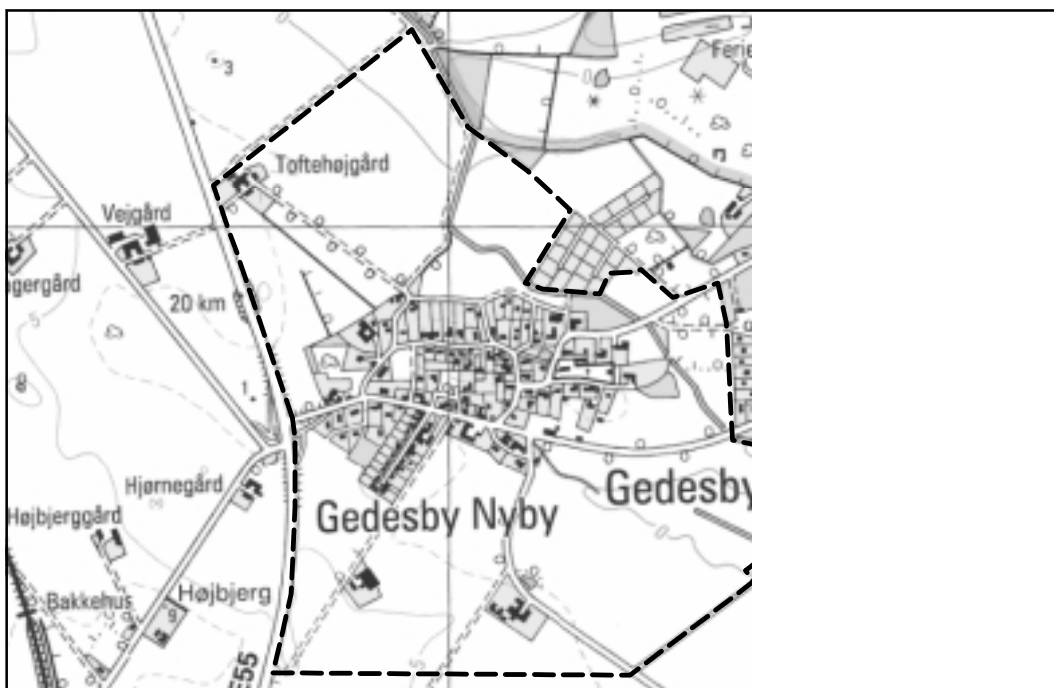
At Gedesby var en betydningsfuld by i tidlig middelalder fremgår af, at den omtales så tidligt som 1135, og at det allerede før 1231 var kongen, der ejede byen. Gedesby var samtidig en af de største byer på Falster. Byen havde oprindelig omkring 40 gårde. Ved sammenlægninger blev gårdtallet i 1718 reduceret til 30.

Gedesby havde i middelalderen en vigtig funktion som overfartssted for trafikken til Tyskland, og i 1551 fik byen eneret på færgefarten, mod at byen skulle kunne mønstre fire færges, hver med plads til tolv ryttere. Samtidig fik Gedesby Kro stor betydning som overnatningssted, fordi kongsgården Gedsergård gradvis blev opgivet. Med tilsandingen af indsejlingen til Gedesby mistede byen i 1700-tallet sin betydning som overfartssted, og i 1745 frasagde den sidste kromand sig det kongelige privilegium, jvf. **395-41G**.

Skønt der nu blot ligger et par gårde tilbage i byen, har byen bevaret sin karakter som en vejforteby med gadekær og kirke på en central forte. Det oprindelige gadeforløb (Gammelgade/Loengevej) er bevaret. Det samme gælder en del af de gamle, krogede sidegader.

Stormfloden i 1872 ramte Gedesby hårdt og satte sig en række synlige spor i byens udvikling. Således blev den smalle vej Smededammen (tidligere kaldet „Katastrofevejen“) anlagt, for at de mest udsatte kunne redde sig i tilfælde af en ny stormflod, ligesom det blev bestemt, at de lavestliggende huse nordligst i byen ikke måtte genopbygges. De stormflodsramte etablerede sig i stedet langs den nyanlagte Nybygade.

Ved begyndelsen af 1900-tallet var Gedesby en landsby med mange funktioner, skole, fattiggård og alderdomshjem, brugsforening, andelsmejeri, forsamlingshus, bageri og mølle, smedje, hjulmand, bødker, tømrer, maler, vognmand, købmand og plantør med privat pileydyrkning.

Kulturmiljøets væsentligste strukturelle elementer er en række oprindelige gadeforløb, de bebyggede og ubebyggede gårdtofter, hvoraf enkelte har bevaret deres oprindelige toftegårde. Desuden byens tre gadekær. Det største ved kirken. Et mindre ved „Stubmøllegård“ og det tilgroede gadekær „Lungke“ nær byens sidste fælles brønd. Et fjerde gadekær „Nystøvlen“ ligger lige syd for byen.

„Rostocker Havn“ har ikke efterladt sig synlige spor, og det sejlbare løb fra havnen „Strømmen“, er næsten udtørret og mange steder fyldt op med skrald. Gårdtoften efter den kongeligt privilegerede kro henligger som et ubebygget areal mellem Kanalen og Bøtøgårdsvej 14.

Kanalen er blot en kraftig oprensning af den gamle Koblebæk, der afvandede Koblesø nord for byen. Øst for kanalen ligger byens fælles lergrav for enden af Fladlandsvej.

Nord for kirken ligger en velbevaret rytterskole fra 1724 (Bøtøgårdsvej 2A) og dens afløser „den Røde Skole“ fra 1887 (Bøtøgårdsvej 2). I byens vestlige udkant ligger en nyrestaureret hollandsk mølle fra 1912 (Kobbelsøvej 1). Af mejeriet „Øborg“ er kun den oprindelige (1890) og den nye mejeribestyrerbolig (1936) bevaret (Kobbelsøvej 4B og 3). Den nedlagte brugs (Kobbelsøvej 6) fra omkring 1900 er ligeledes bevaret. Forsamlingshuset „Fremtiden“ (Krogedevej 2) er fra 1890'erne. Bydelen „Nyby“ er en yderst helstøbt bebyggelse bestående af 17 huse og en gård, alle opført efter stormfloden i 1872.

Bebyggelsen i Gedesby er nærmere beskrevet i en bygningsregistrant (april 1985) udarbejdet i forbindelse med lokalplan nr. 20 for Gedesby by.

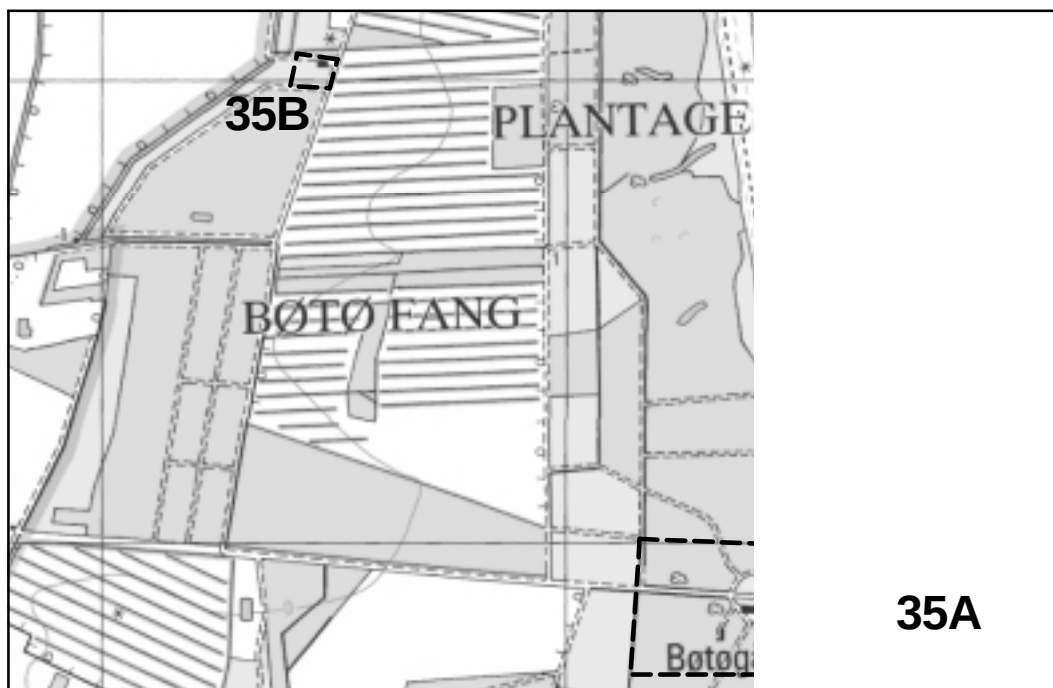
Sårbarhed: For den del af kulturmiljøet, der ligger i byzone, henvises til beskrivelser og retningslinier i den bevarende lokalplan for Gedesby. Den del, der ligger i landzone, er sårbar over for bebyggelse og beplantning og andre væsentlige ændringer af byens omgivelser. Gårdtomten efter Gedesby Kro er sårbar over for bebyggelse og dybdepløjning.

Litt: Gedesby. Gedesby by. Sydfalster.

Kilde: Jørgen Nielsen, Kildebakkegårds Allé 46 B, 2860 Søborg.

395 - 35 Bøtøgård

Christian Hincheldey, Orupgård, købte i 1783 Bøtø og solgte straks gårdene til bønderne på Bøtø, men beholdt selv den del, der hed Fanget. Her opførtes senere „Fanggården“, den nuværende „Bøtøgård“.

Edward Tesdorpf erstattede efter norets tørlægning den gamle gård med en særpræget, firlænget gård i sachsisk stil - Sydfalsters første lystgård.

Arealmæssigt var Bøtøgården med sine oprindelige 800 ha en af de største gårde på Falster, men jorden var dårlig. For at skabe læ og hindre sandflugt iværksatte Tesdorpf omfattende plantningsarbejder i form af plantageanlæg og vældige læhegn af gråpoppel i det tørlagte Bøtø Nor, (395 – 36).

Den gamle gård brændte i 1936. Den nuværende Bøtøgård opførtes i 1938.

Bøtøgården består nu af en rødkalket hovedbygning og en ældre rødkalket og stråtækt kostald (395- 35 A). I den nordvestlige del af Bøtø Fang lidt øst for Søndersø opførte Bdr. Justesten omkring 1940 en sorttjæret trælade, der nu må anses for at være den bedst bevarede af de lader, der tidligere var almindelige i Bøtø Nor (395 – 35 B).

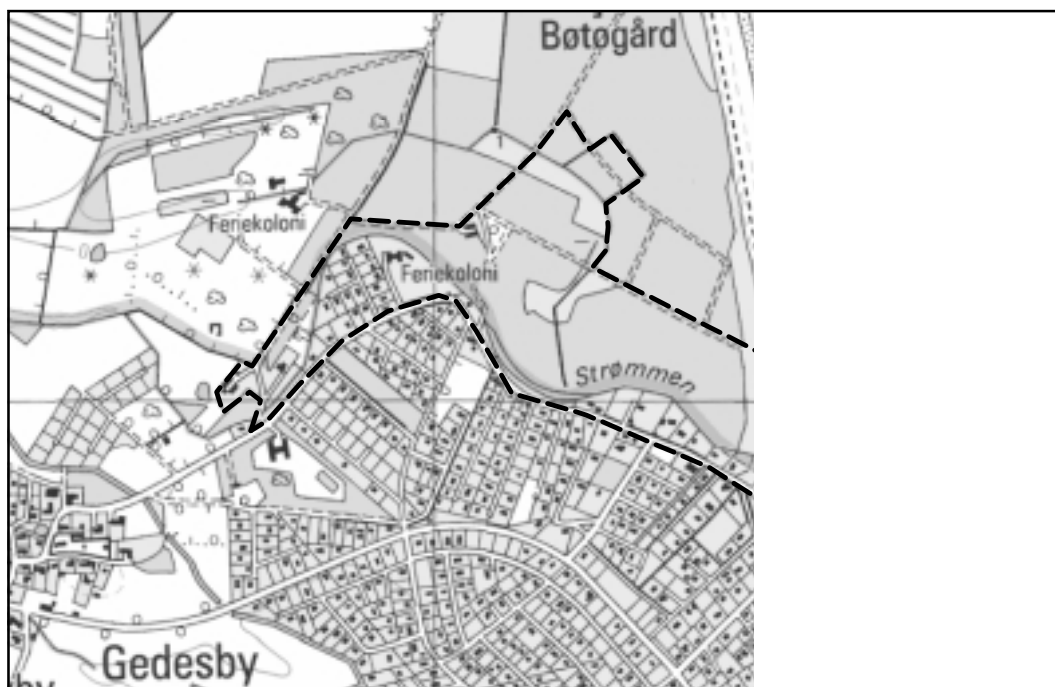
Sårbarhed: Bøtøgård er sårbar over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Læhegnene i Bøtø Nor er sårbare over for rydning. Laden på Bøtø Fang er sårbar over for funktionstømning og forfald.

Litt: Sydfalster. Lolland-Falsters Herregårde, p 169 f.

Kilder: Jørgen Nielsen, Kildebakkegårds Allé 46B, 2860 Søborg og Tage Davidsen, Bøtø Nor Pumpelag.

395 - 36 Bøtøgårds funktionærboliger og Strømmen

Skellet mellem Væggerløse og Gedesby sogne lå ved „Strømmen“ - den sidste rest af det gamle sejlbare løb mellem „Rostocker Havn“ og Gedesby. Området nord for Strømmen ændrede radikalt karakter, da Edward Tesdorpf i 1878 påbegyndte et omfattende plantageanlæg. Bøtøgård og plantørboligen lå i Væggerløse kommune, men regnedes på grund af nærheden nærmest til Gedesby, hvor gården og skoven hentede størstedelen af sin arbejdskraft.

Efter Anden Verdenskrig udviklede området syd for Strømmen sig til et sommerhusområde. De første udstykninger skete mellem den gamle vej til stranden „Sortevej“ og Bøtøskoven.

Nord for Strømmen ligger den fredede plantørbolig, der antagelig er bygget til den navnkundige plantør, Niels Andersen, der blev ansat i 1878. Ved plantørboligen ligger de gamle planteskoler hvis jorddiger endnu er bevaret. Her findes endnu bevoksning af østrigsk fyr fra 1881, skovfyr fra omkring 1890 og en bredkronet bøg fra 1895. Uden for Bøtøskoven præges landskabet endnu af „Plantørens“ læhegn, overvejende gråpoppel, en krydsning mellem bævreasp og sølvpoppel.

På den anden side af Strømmen, over for plantørboligen, ligger et husmandssted (Sortevej 16), der har fungeret som arbejderbolig for Bøtøgård og lidt nærmere byen en lignende ejendom „Lille Bøtøgård“ (Bøtøgårdsvej 13).

Den ældste bebyggelse på sandparterne mellem Sortevej og Bøtøskoven havde karakter af jagthytter. De blev fra 1930'erne erstattet af mindre sommerhuse på relativt store grunde. I sommerhusområdet, syd for „Strømmen“ ligger Nykøbing F Kommunes feriekoloni „Gedesbylejren“, en trelænget gulstensbygning.

Sårbarhed: Strømmen er sårbar over for yderligere opfyldning og udjævning. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Planteskolens jorddiger er sårbare over for sløjfning og maskinel skovdrift. Dens ældste bevoksninger er sårbare over for fældning og stormfald. Sommerhusområdet er sårbart over for væsentlige ændringer af den nuværende struktur.

Litt: Sydfalster. Fredede Bygninger.

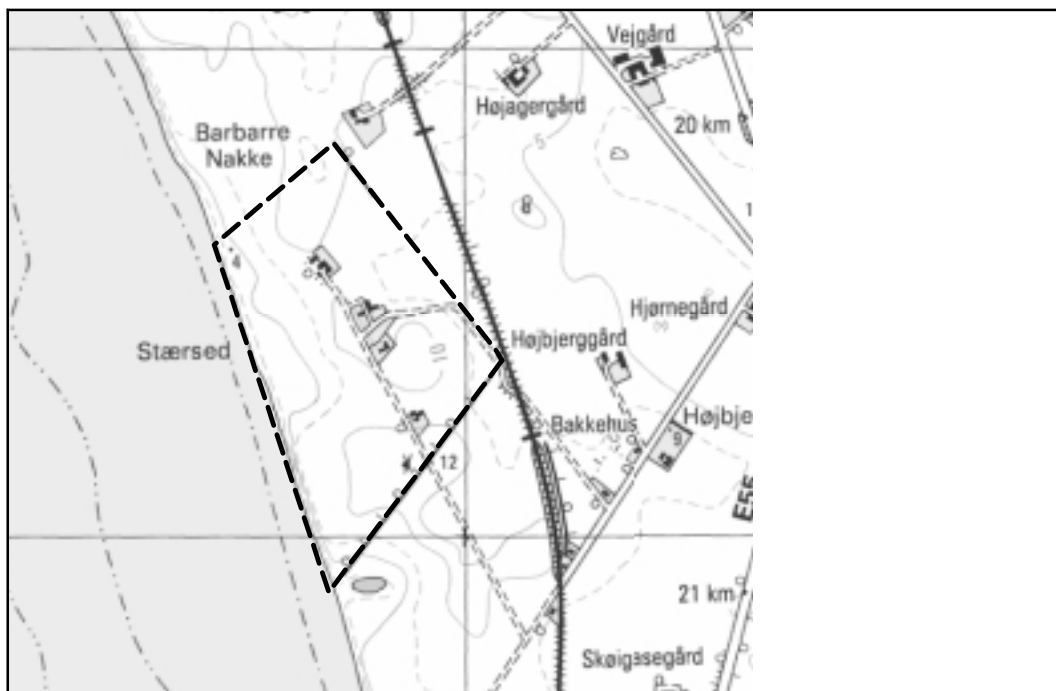
Kilder: Jørgen Nielsen, Kildebakkegårds Allé 46B, 2860 Søborg, Jens Weiss, Sortevej 16, 4874 Gedser og skovfoged Oluf Henriksen (1994).

395 - 37 Husmandskoloni og forsøgsmølle

Da gården Strandgård (Gedesby matr. nr. 13a) brændte sidst i 1930'erne, blev jorden udstykket i fire statshusmandsbrug. Bygninger blev opført omkring 1940. Det oprindelige jordtilliggende, der var på 11 tdl., blev omkring 1945 suppleret med 3 tdl. tillægsjord.

Lidt syd for husmandshusene står tårnet til en forsøgsmølle opført af SEAS (1956) og finansieret af Marshall-midler.

De fire statshuse (Korsagervej 8, 10, 12 og 14), opført i røde eller gule sten, har alle bevaret deres driftsbygninger og fremstår som et karakteristisk og velbevaret eksempel på en sen husmandsudstyknings. Ved det ene af husmandsstederne (Korsagervej 8) er betydelige rester af Strandgårds oprindelige haveanlæg bevaret. Forsøgsmøllens gamle cementtårn fungerer nu som mølletårn for en nyere husstandsmølle.

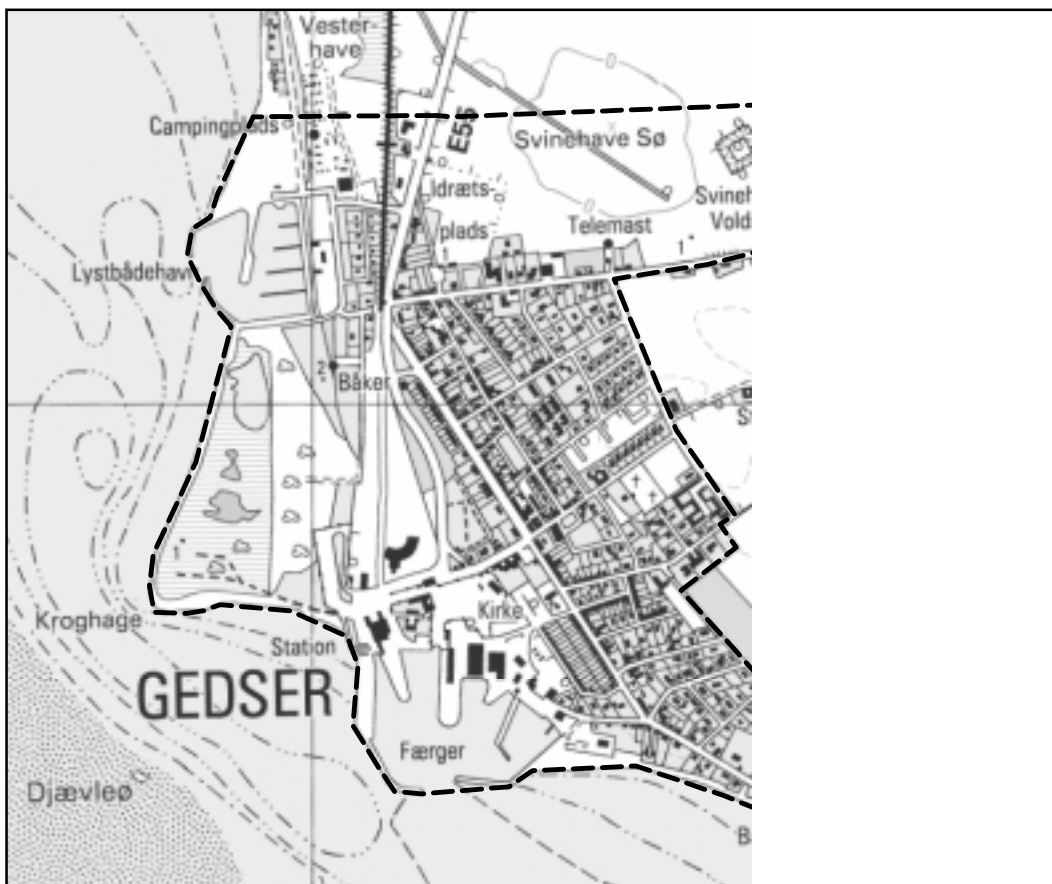

Sårbarhed: Husmandskoloniens struktur er sårbar over for strukturelle ændringer der vil ændre områdets karakter. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Mølletårnet er sårbart over for ny funktionstømning.

Kilder: Ole Duckert, Korsagervej 12, 4874 Gedser og Inger og Poul Mikkelsen, Korsagervej 10, 4874 Gedser.

395 - 38 Gedser

Den kongelige gård, Gedesgård (nu Svinehave voldsted), kendes fra begyndelsen af 1200-tallet, men da Gedesby Kro efterhånden overtog rollen som overnatningssted for fyrstelige rejsende, blev Gedsergård omkring 1600 nedbrudt.

Området syd for den gamle kongsgård henlå langt op i tiden som skov og senere som ubebygget overdrev. Omkring 1790 blev overdrevet delt mellem de fire byer, der havde andel i Gedesskov Overdrev. På Stavrebys del blev to gårde nedlagt, da Frisenfelt blev oprettet som afbyggergård for Gedsergård i Skelby sogn. Skelbys del af overdrevet blev i 1815 overført til det nyoprettede Gedesskov ejerlav under Gedesby sogn.

Skelbys part af overdrevet svarer stort set til det område, hvor det nuværende Gedser ligger, og i første omgang bestod bebyggelsen blot af to gårde og fire huse, udflyttet fra Skelby. Gårdene lå i østenden af den nuværende Skolegade, der dengang blot var en markvej til strandoverdrevet.

Af generalstabskortet fra omkring 1850 fremgår, at grænsen mellem overdrevet og dyrket mark lå der, hvor Østre Allé og Skovgårdstien senere blev anlagt, og at nogle af byens nuværende gader, Strandvej, Smedevej, Kildegårds Allé, Skolegade og Sdr. Boulevard dengang var markveje.

I 1883 blev der indgået en postkonvention, der forudsatte en direkte forbindelse mellem København og Berlin. C.F. Tietgen fik koncession til at oprette en jernbaneforbindelse og

anlægge en havn i Gedser, men det var Edward Tesdorpf, der kom til at bestemme, hvor havnen skulle ligge.

Med jernbanen og dampskibsforbindelsen (1886) begyndte en byudvikling, der efterhånden gav den nye overfartsby et vist købstadspræg. Efterfølgende har færgetrafikkens vekslende vilkår præget udviklingen i Gedser, hvor en stor del af byens borgere altid har været beskæftiget ved jernbane og færge.

Indtil 1939 gik det fremad for Gedser, men Tysklands deling dæmpede udviklingen. Med oprettelsen af forbindelsen til Grosenbrode (1951) kom der ny aktivitet, men åbningen af Fugleflugtslinien (1963) betød atter tilbagegang. Senest har den faste forbindelse over Storebælt hæmmet udviklingen i Gedser.

Som kulturmiljø er Gedser enestående, fordi byudviklingen er så nært knyttet til færgeoverfarten, og fordi jernbane- og færgemiljøet udgør en velbevaret helhed, der afspejler alle væsentlige elementer i de sidste hundrede års trafikhistorie i form af bygninger og anlæg tegnet af H.C. Glahn og Statsbanernes bedste arkitekter.

DSB's bygningstjeneste foretog i 1983 en grundig registrering af hele stationsmiljøet (DSB 17708 Ge). Derfor skal der blot henvises til denne registrant. Det skal dog bemærkes, at registranten ikke omfatter en række huse i Gedser by, der er opført som boliger for jernbane- og færgefunktionærer. Ligeledes skal det bemærkes, at der siden 1983 er nedrevet en række bygninger, fortrinsvis bygninger fra 1950'erne.

Af byens oprindelige bebyggelse fra tiden før havnens anlæggelse er der kun bevaret to husmandssteder i bindingsværk: Smedevej 3 og E. Schiødtgade 13.

Købmandsgården (Strandvejen 1) repræsenterer den ældste del af den bymæssige bebyggelse, idet Gedser omkring 1900 blot bestod af nogle huse på østsiden af Langgade nord for Gedser Kro (fra 1905, Gedser Hotel) og altså købmandsgården for enden af Strandvej.

Nørre Skole (Strandvej 16) blev opført i 1901, men skolen blev hurtig for lille, og i 1905 blev Søndre Skole (Skolegade 2B) med tilhørende lærerbolig (Skolegade 4) bygget. Nørre Skole kom til at fungere indtil 1926, hvor den blev omdannet til præstebolig. Søndre Skole blev i 1962 indrettet til bibliotek.

Flertallet af Gedsers mest markante offentlige bygninger blev opført i tidsrummet 1890 - 1915: En statelig Toldofficiantbolig (Langgade 63) med tre lejligheder (1890-91). Lods- hus med lodstårn (Sdr. Boulevard 2) (1906). Vandtårn (Danmarksgade) (omkring 1910). Elektricitetsværk (Danmarksgade 6) (1911). Gedser Kirke, tegnet af Carl Andersen og P.V. Jensen Klint (1915).

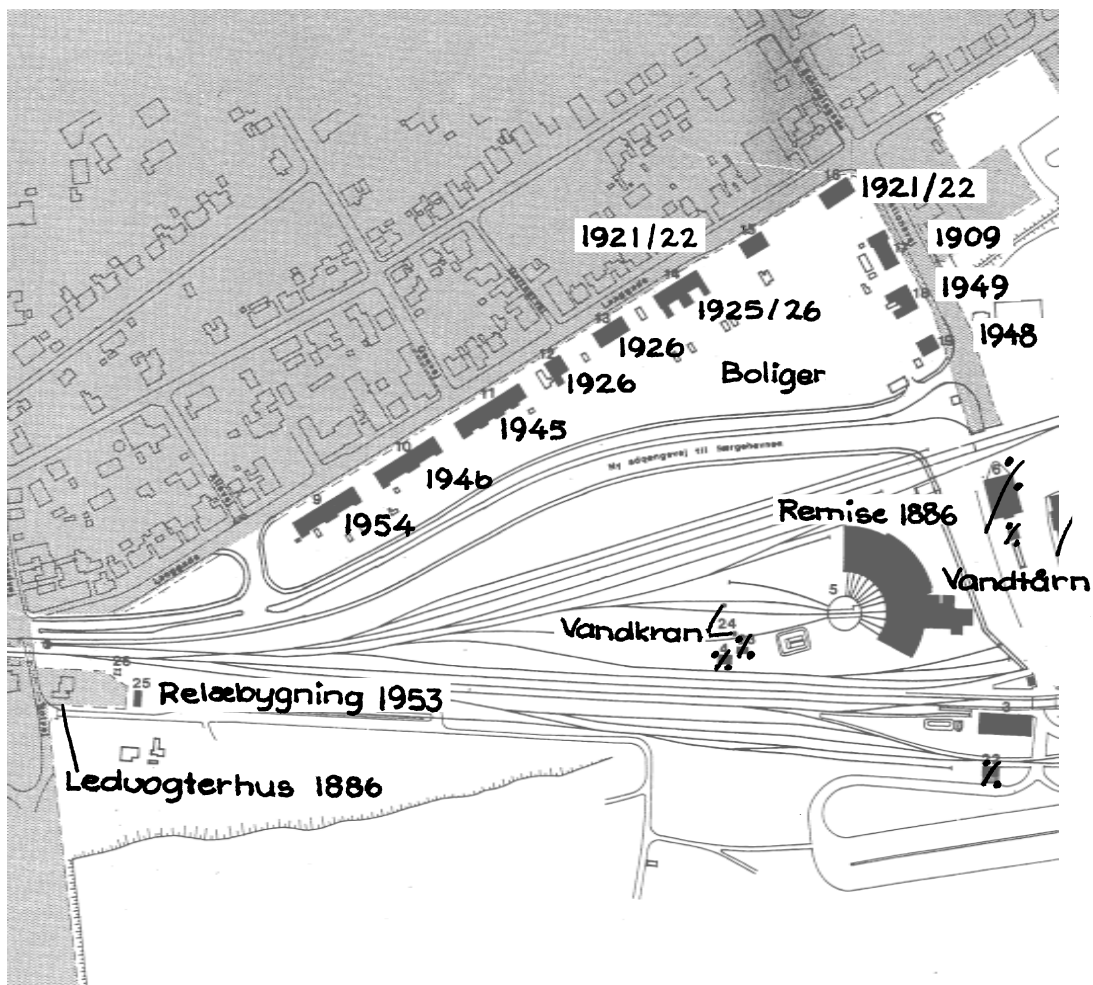
Samtidig påbegyndtes et omfattende statsligt byggeri af boliger til toldere, jernbane-, færge- og politifolk. I den sydlige ende af Prinsesse Alexandrinegade de to symmetriske husrækker (omkring 1915), de markante rækker af ens huse på Kildegårdsvej og Østre Allé (1922), de mange småhuse i området mellem Langgade og byggeforeningshusene i Vester Voldgade, husrækken på nordsiden af Stationsvejen (1909-49) og husrækken langs vestsiden af Langgade (1921-54).

Gedser Biograf (Langgade 41) blev bygget i 1924 og fungerede som biograf til 1969. Øst for færgehavnen byggede overfartens restauratør omkring 1950 Færggården (Stationsvejen 3) med bolig og kontorlokaler.

Da der sidst i 1950'erne var tale om at flytte færgeruten til Rødby, blev der udfoldet store lokale bestræbelser for at skaffe erstatninger for den truede færgefart. Dette førte til etableringen af den nye fiskerihavn (1963). Den gamle redningsstation fra 1925 blev flyttet til lystbådehavnen i 1991, da den nye redningsstation (Havnegade 13) blev taget i brug. På havnearealet syd for færgehavnen var der i 1953 opført en kreatureksportstald, der nu anvendes som lagerbygning.

Alderdomshjemmet „Strandbo“ (Strandvej 13) blev opført 1954. Den nye centralskole Østersøskolen (1962) blev som et kompromis placeret mellem Gedesby og Gedser. Her blev der senere bygget en sportshal (1972). Gedser Hotel (Langgade 57) blev ombygget efter en brand 1967. Desuden blev der opført en række nyere bygninger: Brandstation og lægehus (Langgade 69) i 1972, børnehave (Skolegade 2 A) i 1972, spejderhus, nu natur-skole (Skovvænget) i 1978 og halmvarmeværk (Smedevej 6) i 1987.

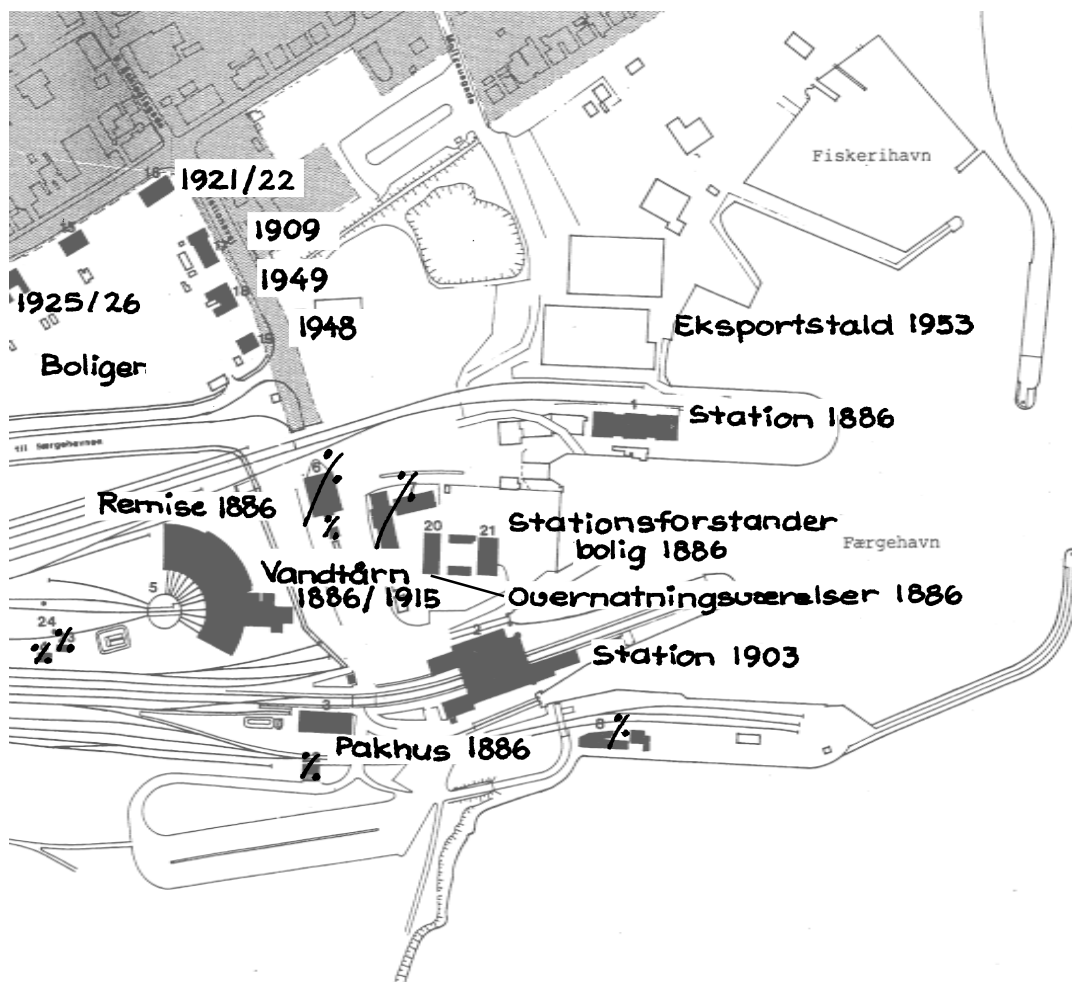
Ved Vestre Strand var der siden 1940'erne gravet store mængder ral, hvad der havde efterladt et stort vandfyldt hul. Området blev midt i 1970'erne erhvervet af kommunen, der anlagde lystbådehavnen (1980). I 1987 anlagdes Danmarks første „subtropiske vand-land“ Ferie Park Gedser med 56 feriehuse nord for lystbådehavnen.

Gedser rummer store bevaringsværdier, fordi byens anlæggelse og udvikling er så nært forbundet med jernbanen og færgeoverfarten. Byens historie er på mange måder sammenlignelig med Esbjergs, men med den forskel, at udviklingen i Gedser har været mindre positiv end i Esbjerg. Dette har medført, at Gedsers jernbane- og færgeanlæg stort set har undgået nedrivning og ødelæggende ombygninger. Derfor er overfartens mere end hundredårige kulturmiljø i alt væsentligt bevaret som et kulturmiljø af national betydning. Men desværre har stagnationen haft den negative virkning, at mange af både de offentlige og de privatejede bygninger bærer præg af mangelfuld vedligeholdelse, og at ombygning og modernisering af byens småhuse i nogen grad har medført en opløsning af visse af byens kvarterer.

De væsentligste bevaringsværdier i Gedser omfatter – ud over det fredede Svinehave voldsted - jernbanens og færgeoverfartens bygninger, funktionærbygninger og anlæg samt en række bygninger, der på anden vis er knyttet til færgeoverfarten: Toldofficiantboligen, Færgegården, den gamle kreatureksportstald og de mange funktionærboliger på Langgade, Stationsvejen, Vester Voldgade, Prinsesse Alexandrinegade, Østre Allé og Kildedgårds Allé. Hertil kommer det maritime miljø omkring fiskerihavnen og bygninger som den nye og gamle redningsstation og det markante lodshus med lodstårnet.

Sårbarhed: Jernbanens og færgeoverfartens kulturmiljøer er sårbare over for funktionstømning, manglende vedligeholdelse og væsentlige ændringer af bygninger, anlæg og omgivelser. Helheden er desuden yderst sårbar over for yderligere tab af enkeltelementer.

Den nære sammenhæng mellem DSB-arealet, fiskerihavnen, byen og kirken er sårbar over for væsentlige strukturelle ændringer af hele det område, der ligger øst for Langgade. Området kan sagtens udvikles, men nye anlæg og funktioner bør indpasses med fornøden respekt for de historiske bygninger og anlæg.

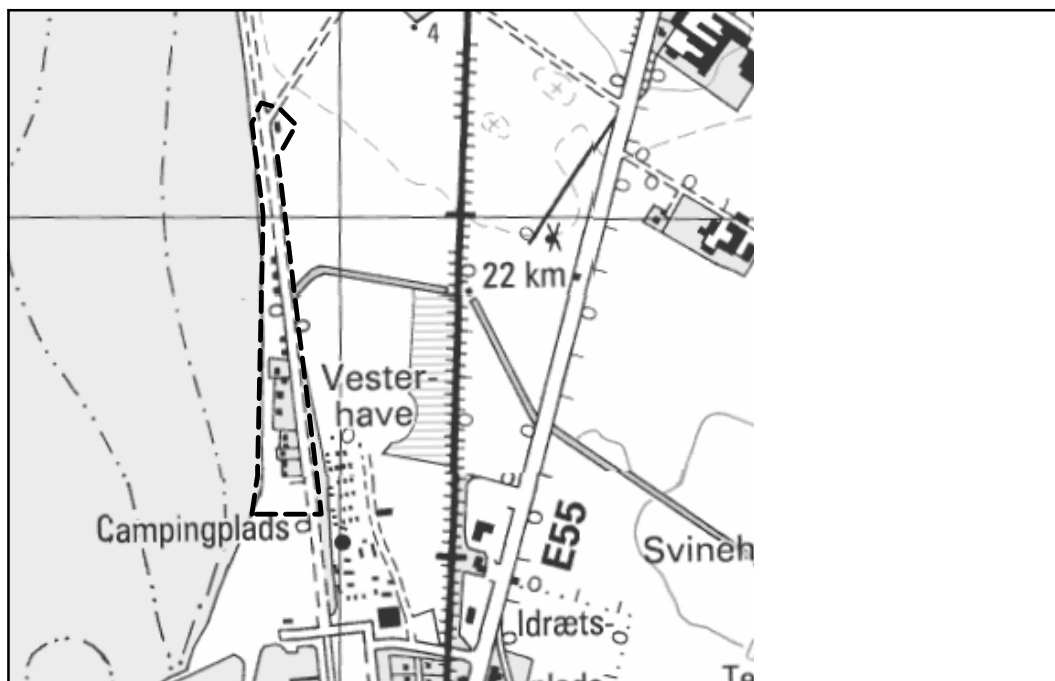
Langgade, der på mange måder udgør byens rygrad, rummer i sig selv betydelige kulturmiljøværdier i form af bygninger med høj bevaringsværdi: Gedser Biograf, Toldofficiantbygningen og Gedser Kirke. Men selv om gadens østside rummer betydelige kulturmiljøværdier i form af en række ældre forretningsejendomme og fine husrækker, er gaden præget af opløsning. En bevaringsplanlægning ville kunne forhindre en yderligere opløsning, og en målrettet byfornyelsesindsats ville kunne genskabe gadens tidligere kvaliteter.

En række af Gedsers værdifulde og identitetsskabende bygninger: smedehuset (Smedevej 3), husmandsstedet (E. Schiødtgade 13), den tidligere Nørre Skole (Strandvej 16), Søndre Skole (Skolegade 2B) og den tilhørende lærerbolig (Skolegade 4), vandtårn og elektricitetsværk (Danmarksgade 6), alderdomshjemmet „Strandbo“ (Strandvej 13), købmandsgården (Strandvej 1), det gamle kommunekontor med kæmnerbolig (Strandvej 11), brandstation og lægehus (Langgade 69), er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Det samme gælder de statslige funktionærboliger og en lang række af byens fine småhuse.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog p. 313 ff. Stationsregistrant.

Kilder: Jørgen Nielsen, Kildebakkegårds Allé 46B, 2860 Søborg, Ellen Krighaar, Lokalhistorisk Arkiv i Gedser og beboere i Gedser.

395 - 39 Sommerhusene på Vestre Strand

I 1920 byggede elværksbestyrer Sølvhøj det første sommerhus på Vestre Strand, og omkring 1928 byggede også maskinmester Florander og styrmand Nissen sommerhuse på den del af stranden, der ligger tættest på Gedser. Senere kom der flere til, og et enkelt blev nedrevet omkring 1980, da lystbådehavnen blev anlagt.

Nord for de egentlige sommerhuse blev der bygget en halv snes mindre badehuse, der ligger på små lejede grunde.

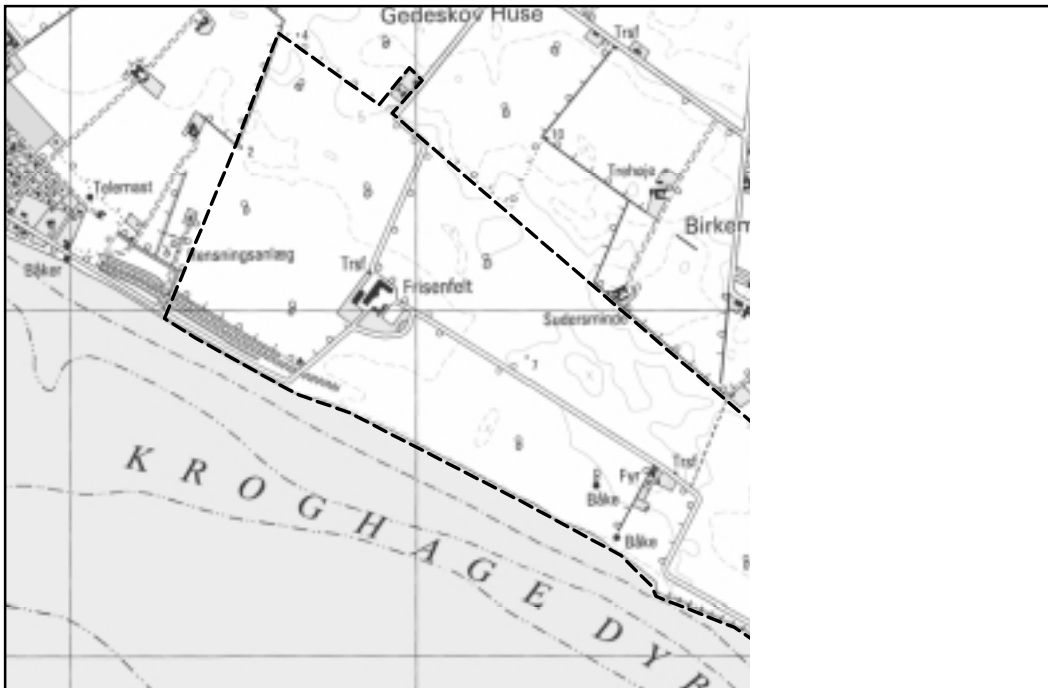

Sårbarhed: De små badehuse på Vestre Strand er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Gedser Tegninger.

Kilde: Erling Bisbjerg, Hannenovvej 8, 4800 Nykøbing F.

395 - 40 Frisenfelt, Gedser Fyr og Marinestation

Indtil omkring 1780 fungerede Falsters sydspids som fælles overdrev for de fire nærmest liggende landsbyer: Gedesby, Skelby, Stavreby og Fiskebæk. Overdrevet kaldtes „Gedesskov“, fordi området tidligere havde været skovklædt. Efter svenskekrigene var skoven stærkt forhugget, og omkring 1850 var Gedesskov blot en smal skovbræmme langs oddens østkyst.

I. C. Friis, Gedsergård, sørgede omkring 1790 for at få delt jorden mellem de fire byer, der hver fik en andel, der svarede til byens størrelse. På Stavrebys del oprettede Friis afbyggergården Frisenfelt, hvorfra fyrets 9 tdr. land senere blev taget.

Frisenfelt har bevaret sit stuehus og et sidehus i bindingsværk og to mægtige avlsbygninger, stald og lade.

Gedser Fyr (1802) er et af landets ældste fyr. Det sekskantede murede tårn blev forhøjet i 1851 og 1905. Fyrmesterboligen (Gedser Fyrvej 2) er langt yngre. Ved fyret står desuden en kystudkigsstation. Lodserne havde oprindelig udkigspost i fyret, og lodshuset lå lidt syd for fyret. Lodshuset kom senere til at fungere som fyrassistentbolig. Efter en brand (1996) er huset genopført som biologisk feltstation (Gedser Fyrvej 4).

Gedser Odde Skole (Gedser Odde 4) blev oprettet i 1869 (udvidet 1885). Skolens oprettelse skyldtes den lange skolevej til Gedesby. Skolen, der er opført i gule sten, var i funktion til omkring 1950.

I 1941 anlagde den tyske besættelsesmagt et kanonbatteri på fire kanoner på Gedser Odde. Batteriet blev dog hurtigt nedlagt og kanonerne flyttet til den jyske vestkyst. I 1944 påbegyndtes anlægget af en marine-radarstation. Kanonfundamenter og radartårn er nu styrtet ned, men ses stadig på stranden. I 1947 blev Marinestation Gedser oprettet. Først i de tyske træbarakker. Senere opførtes radartårn og de nuværende røde og gule bygninger.

Vest for marinestationen står, som en markering af Danmarks sydligste punkt, Sydstenen der i 1990 blev hentet ved Skelby Strand.

Ud for lerklinten ved Gedser Odde ligger en stribe høfder fra 1870'erne, der indtil 1960 blev vedligeholdt af det falsterske digelag.

Sårbarhed: Fyr og Marinestation er sårbare over for funktionstømning. Deres bygninger er som de øvrige bygninger sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt: Gedser-tegninger. Danske Fyranlæg, p. 32. Det falsterske dige. Gedesby, p. 146 ff. og Jens Erik Christiansen, artikel i Folketidende 30/8 1993.

Kilde: Jørgen Nielsen, Kildebakkegårds Allé 46B, 2860 Søborg.

395 - 41 Gammelbyer

I jernalderen var det almindeligt, at landsbyerne med nogle hundrede års mellemrum flyttede rundt i deres ejerlav, men fra sidst i 900-tallet til et stykke ind i 1100-tallet blev bebyggelserne permanente. I Falsters kystegne skete der dog en række senere landsbyflytninger i 1200-tallet. Under den middelalderlige landbrugskrise i det følgende århundrede blev der desuden nedlagt en række landsbyer.

Tilstedeværelsen af nedlagte landsbyer røber sig oftest i form af stednavnet „Gammelby“. Ved studier af Valdemars Jordebog (omkring 1250), markbøger (1682), udskiftningskort og arkæologiske undersøgelser har det været muligt at lokalisere et antal nedlagte bebyggelser fra jernalder, vikingetid og tidlig middelalder.

For at yde disse gamle bosættninger den bedste beskyttelse og for at forebygge – og dermed spare udgifterne ved bekostelige udgravninger – medtages disse bebyggelsesspor i nærværende registrant.

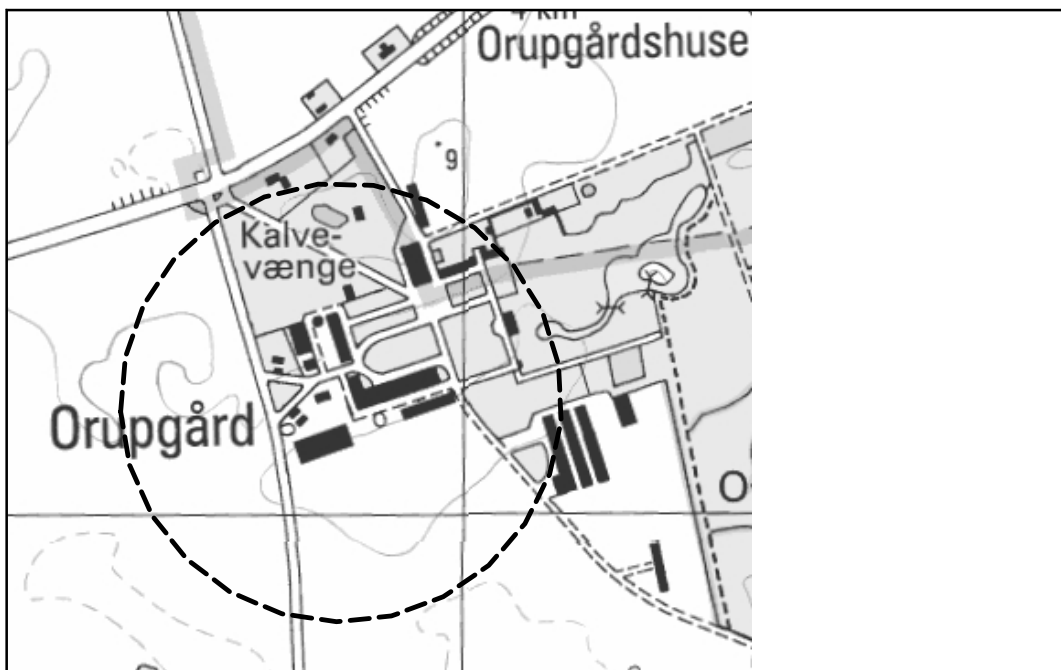
Det skal bemærkes, at den helt præcise lokalisering er behæftet med en del usikkerhed og at den anvendte markering (en cirkel med en diameter svarende til 600 meter i terrænet) skal opfattes som en signatur, og at den nedlagte landsby eller dele heraf kan ligge uden for det område, signaturen dækker.

Sårbarhed: De nedlagte landsbyer m.m. er sårbare over for bebyggelse, gravning, dybdepløjning, terrænændringer og dræning.

Litt: Kulturhistorisk Håndbog, p. 83, 93, 103.

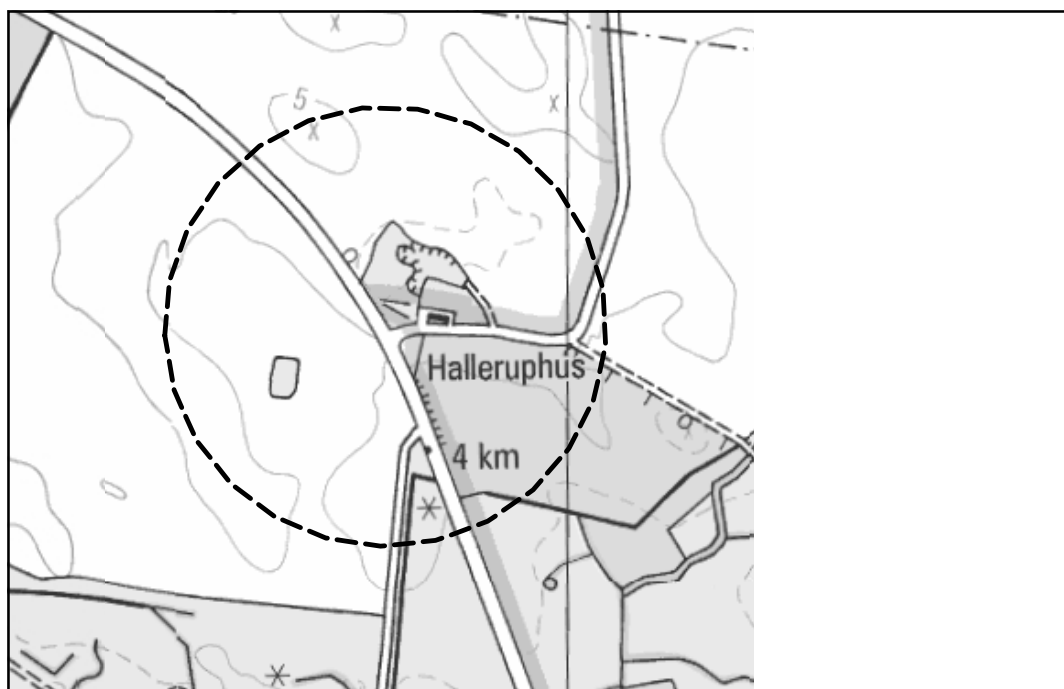
Kilde: Museet Falsters Minder.

395 - 41 A Orup

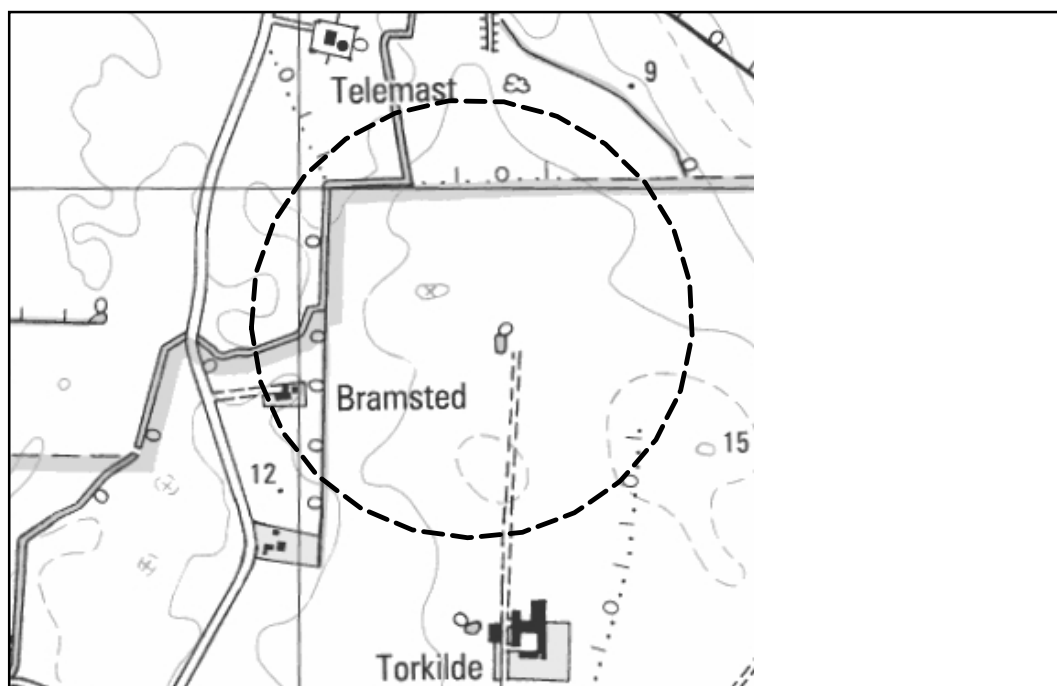
Landsbyen Orup, der omtales i Falsterlisten (Oræthorp), formodes nedlagt i forbindelse med oprettelsen af den middelalderlige hovedgård.

395 - 41 B Hallerup

Landsbyen Hallerup omtales i Falsterlisten (Haddæthorp). Markbogen (1682) nævner Hallerup Mark som navn på Tjæreby Vestermark. Bebyggelsen har antagelig ligget ved Halleruphus nord for Hallerup Skov.

395 - 41 C Tåderup

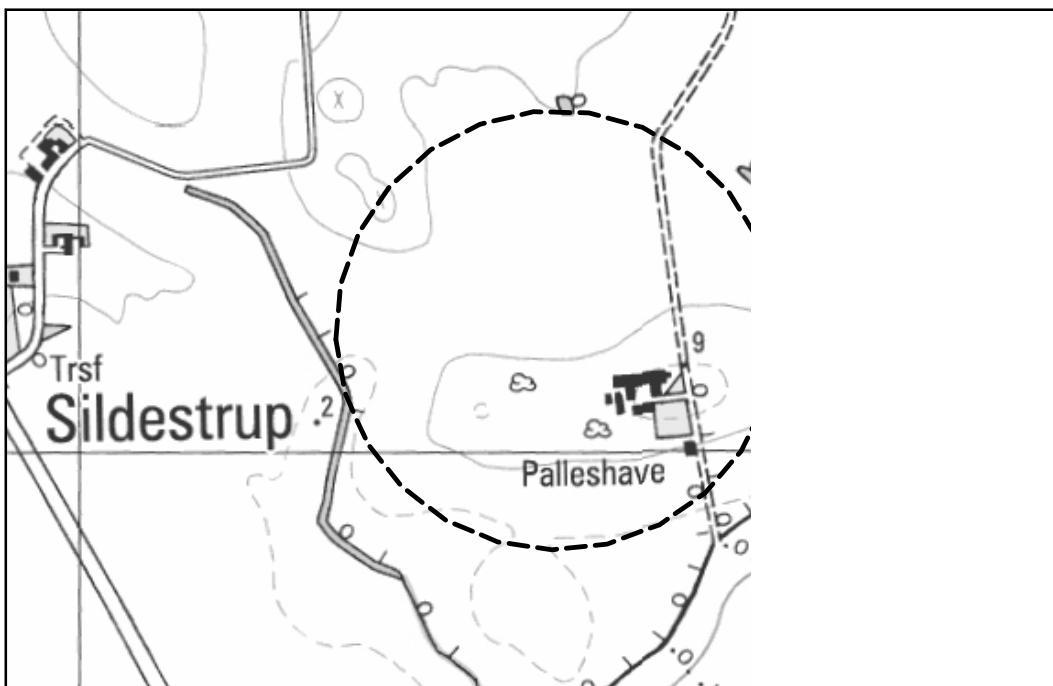
Landsbyen Tåderup omtales i Falsterlisten (Tokærthorp). Markbogen (1682) nævner „Tofftestycker“, „Thaaderup Schifft“ og „Taage Kilde Schifft“.

395 - 41 D Pederstrup

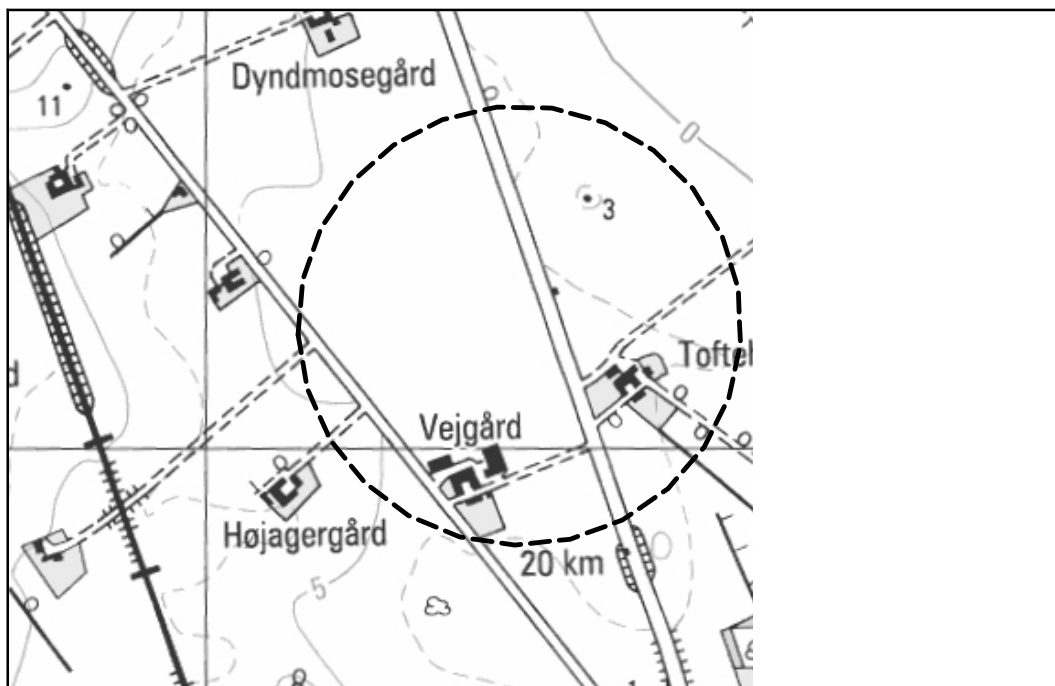
Pederstrup optræder i Markbogen (1682) som „Pederstrup Schifft“ i Sønder Tåstrup Vestermærk. Den nedlagte landsby har ligget tæt ved skelbækken mellem Idestrup og Sønder Tåstrup ejerlav.

395 - 41 E Bisserup

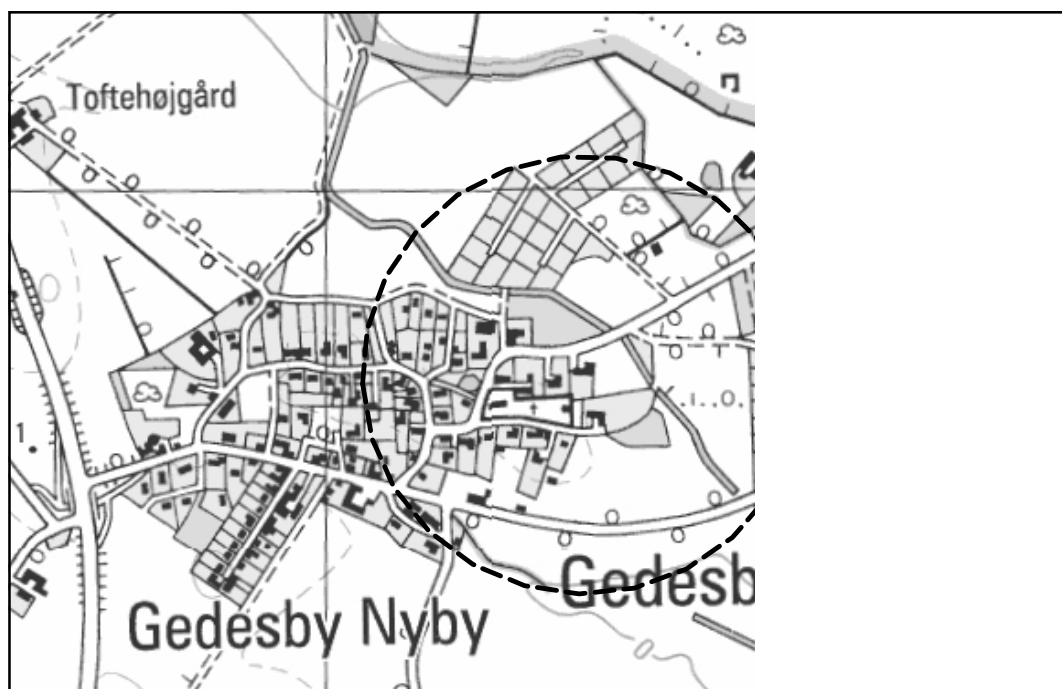
Landsbyen Bisserup omtales i Falsterlisten (Bysæthorp) og er stedfæstet ved hjælp af fosfatundersøgelser og opsamling af middelalderkeramik.

395 - 41 F Gedesby Vejgård

Ved udgravning, foranlediget af KONTEK-forbindelsen, blev der påvist bebyggelsesspor og enstensbrønd vest for Gedser Landevej.

395 - 41 G Gedesby Kro

I den østlige udkant af Gedesby er der på tomten af den betydningsfulde, kongeligt privilegerede kro opsamlet mønter m.m.

395 - 41 H Ladegård ved Gedesgård

Øst for Svinehave voldsted er opsamlet munkesten og genstande fra ladegården ved den gamle kongsgård, Gedesgård.

Litteratur:

- Andersen, Kenn, **Digeparken**, 1999.
Brandt, Palle, **Det falsterske dige**, 1997.
DSB's **Stationsregistrant**, 17708 Ge, 1983.
Frandsen, Karl-Erik (red), **Kulturhistorisk Håndbog for Falster**, bd.1, 1986.
Fritzbøger, Bo, **Skove og skovbrug på Falster 1652-1685**, 1989.
Holm, Torben, **SEAS 75 år**, 1987.
Højer Petersen, Anne og Mygh, Liselotte, **Marielyst**, u.å (1998).
Jørgensen, Svend, **Lolland-Falsters Herregårde**, 1938.
Nielsen, Jørgen, **Gedesby. Historisk Håndbog**, 2000.
Nielsen, Frank V., **Møller på Lolland-Falster**, 1996.
Olesen, Dan, **Sydfalster**, Vejkort og historie, seneste udgave u.å (1993).
Olesen, Dan, Ellen Valentin's **Gedser-Tegninger**, 1987.
Roussell, Aage (red), **Danske Slotte og Herregårde**, bd. 6, 1965.
Skov- og Naturstyrelsen, **Danske Fyranlæg 1750 - 1950**, 2001.
Skov- og Naturstyrelsen, **Fredede bygninger**, 1999.
Storstrøms Amt, **Fredninger i Storstrøms amt**, 1989.
Sydfalster kommune, Registrant, **Gedesby by**, 1985.
Trap, J.P., **Danmark**, bd.IV,3, Maribo amt, 1955.
Tønnesen, Allan, **Skelby gamle skole**, artikel i Fritidsnyt.

Sagregister:

Numrene henviser ikke til sider, men til kulturmiljøernes identifikationsnumre (se s. 5)

afbyggergård 40
afvandingskanal 2
alderdomshjem 38
arbejderbolig 10 - 28
arbejderbolig (dobbelt) 28
banefunktionærbolig 3
banevogterhus 3 - 28 - 30
bebyggelsesstruktur 2
bindingsværkshus 28
biograf 38
bjælkehytte (norsk) 19 - 29
bolig 1
bondeskov 21
brandstation 38
brolægning 29
brugs 14 - 33 - 34
bryggeri 23
brønd 34
bystævne 12
bøg 36
børnehave 38
bådebro 26 - 27
dige 2
direktørbolig 10
ege 29
ejerlavsskel 29
elektricitetsværk 38
fattiggård 4
feltstation 40
ferieby 16 - 18
feriehytte 18
feriekoloni 36
feriepark 38
festplads 29
fiskerhuse 26 - 27
fiskerihavn 38
fiskerskure 26 - 27
flintestensdiger 2
flyveplads 20
forsamlingshus 9 - 32 - 34
forsøgsmølle 37
funktionærbolig 7 - 23 - 29 - 38
fyr 40
fyrbøderbolig 22
fyrmeisterbolig 40

fælleshus 18
gadeforløb 34
gadekær 10 - 14 - 17 - 24 - 28 - 34
gammelby 41 A – 41 H
genforeningssten 9 - 12
gravhøj 29
grisestald 29
grusgrav 3
gård 2 - 10 - 17 - 28
gårdtoft 28 - 34
hal 9 - 38
halmvarmeværk 38
haveanlæg 2 - 29 - 37 - 38
hegn 2
hesteomgang 8
hestestald 29
hestevanding 29
hotel 16 - 38
hovedbygning 8 - 29 - 35
hovedgårdsdiger 28-29
hovedgårdsmarker 29
huse 2
husflidsskole 11 - 24
husmandskoloni 13 - 31 - 37
husmandssted 13 - 36 - 38
husrække 3
høfde 40
idrætsanlæg 9
indgravninger 20
jernbanebro 22
jernbanetracé 10
jorddige 2 - 36
jordvold 20
kalkgrav 1
kanal 34
kastanieallé 8 - 28
kavalerfløj 29
kirke 38
klubhus 9
kolonnehus 30
kommunekontor 38
kornmagasin 27
kostald 29 - 35
kreatureksportstald 38
kystudkigsstation 40

købmandsforretning 10 - 33
 købmandsgård 27 - 38
 kås 2
 lagerbygning 23
 landevej 28
 lergrav 34
 lerstampning 33
 lindeallé 29
 lodshus 38
 lodstårn 38
 loppemarkedshal 19
 luzernemelsfabrik 10
 lystbådehavn 38
 lægehus 38
 læhegn 35
 lærerbolig 38
 marinestation 40
 markvej 29
 maskinlade 22
 maskinmesterbolig 10
 mejeribestyrerbolig 34
 mejeribygning 8
 mergelgrav 29
 missionshus 32
 mølle (hollandsk) 34
 mølle 23
 møllefundament 13
 overbanemesterbolig 10
 pakhus 3 - 30
 pensionat 16
 pisé 33
 planteskole 36
 plantørbolig 36
 polakkaserne 28
 præstegård 8
 pumpemesterbolig 22
 pumpestation 22
 radartårn 40
 redningsstation 38
 rekreationshjem 16
 remise 8
 restauration 16
 roebro 27
 roebørnehave 7
 rytterskole 28 - 34
 samlingsstue 16
 skole (med lerstampede vægge) 33
 skole 2 - 8 - 14 - 28 - 34 - 38 - 40
 skolebygning 17
 skomagerforretning 10

sluse 22
 slusehus 22
 smedehus 38
 smedeværksted 10
 smedje 10
 snitskole 11
 sommerhus 16 - 19 - 36 - 39
 sommerhusområde 16
 sommervilla 16
 spang 22
 spejderhus 38
 sportshal 9 - 38
 sportsplads 9
 sprøjtehus 25
 staldlænge 8
 station 3 - 10 - 30 - 38
 stationsareal 3 - 30 - 38
 stationsbygning 3 - 30 - 38
 statshuse 31 - 37
 statshusmandsbrug 31 - 37
 stejleplads 26 - 27
 stenbro 29
 stendysse 29
 stenrække 29
 stubmølle 5
 stuehus 6 - 28
 stynede pile 2
 sydstenen 40
 tangdige 2
 tapperi 23
 Tatol 10
 teltplads 16
 toftegærde 34
 toftestruktur 10
 toiletbygning 3 - 30
 toldofficiantbolig 38
 trælade 29 - 35
 turbinehal 10
 tørrelade 1
 udskiftningsskel 28 - 29
 vandtårn 38
 vandværk 23
 vejbro 22
 vejforløb 13
 vejforteby 28
 villa 2 - 8 - 30 - 32
 voldsted 38
 vællerværk 33
 vænge 29
 værkstedsbygning 10